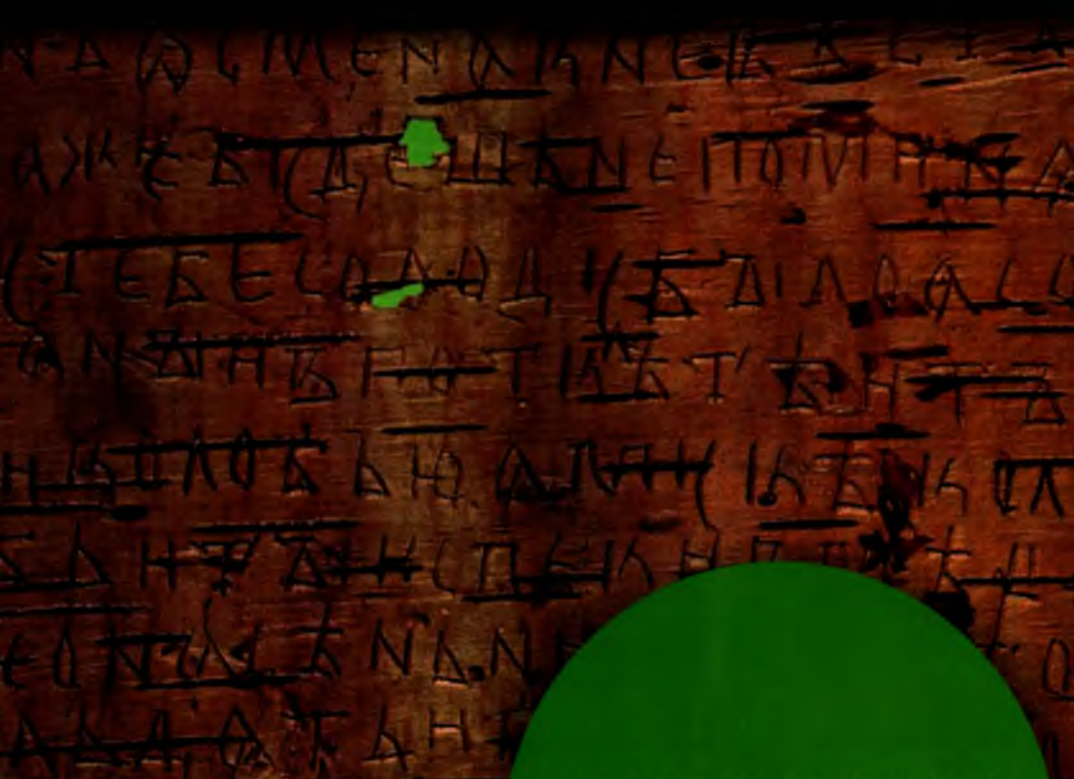

47.0213
D 75

Петро Дрогомирецький, Любов Пена

ВСТУП ДО МОВОЗНАВСТВА

навчально-методичний
посібник

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Інститут філології
Кафедра загального і германського мовознавства
Кафедра української мови

Петро Дрогомирецький, Любов Пена

ВСТУП ДО МОВОЗНАВСТВА

Навчально-методичний посібник

НБ ПНУС

801980

Івано-Франківськ
Фоліант
2015

УДК 811+811.115+811.29
ББК 81.0+81.40
Д 75

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 8 від 29 квітня 2015 р.).

Відповідальний редактор:

доктор філологічних наук, академік НАПН України, професор
В.І. Кононенко

Рецензенти:

кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу **Венгринюк М.І.**;

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника **Думчак І.М.**

Дрогомирецький П.П., Пена Л.І.

Вступ до мовознавства : навчально-методичний посібник / П.П. Дрогомирецький, Л.І. Пена. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. – 102 с.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....6

**РОЗДІЛ І. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОГО
МОВОЗНАВСТВА**

Структура мовознавства.....8
Лінгвістика в системі наук.....9
Зв'язок мовознавства з іншими науками.....10
Концепції природи мови.....11
Основні функції мови.....12
Мова і мислення.....13
Мова і мовлення.....14
Мова як знакова система.....15
Гіпотези походження мови.....16
Історія мови.....17
Національна мова.....18
Методи дослідження мови.....19

**РОЗДІЛ ІІ. ФОНЕТИЧНИЙ РІВЕНЬ МОВИ (ОСНОВИ
ЗАГАЛЬНОЇ ФОНЕТИКИ)**

Фонетика.....20
Аспекти вивчення звуків.....21
Звуки мови.....22
Класифікація голосних звуків української мови.....23
Класифікація приголосних звуків української мови.....24
Фонетичні одиниці.....25
Звукові зміни в мовленні.....26
Фонетика – фонологія.....27
Фонема.....28
Фонологічна система мови.....29
Наголос.....30
Інтонація.....31

**РОЗДІЛ ІІІ. ЛЕКСИЧНИЙ РІВЕНЬ МОВИ (ВСТУП ДО
ЗАГАЛЬНОЇ ЛЕКСИКОЛОГІЇ)**

Розділи лексикології.....32
Слово.....33
Типи слів.....34

801980

Лексичне значення.....	35
Лексичне значення (II).....	36
Стилістична диференціація лексики.....	37
Лексика з історичного погляду.....	38
Семантичні категорії.....	39
Способи збагачення лексики.....	40
Синоніми.....	41
Омоніми.....	42
Лексика за сферою вживання.....	43
Терміни, термінологія.....	44
Етимологія.....	45
Фразеологізми.....	46
Типологія словників.....	47
Словники української мови.....	48

РОЗДІЛ IV. МОРФОЛОГІЧНИЙ РІВЕНЬ МОВИ

Граматика.....	49
Морфеми.....	50
Корінь.....	51
Граматичні категорії основних частин мови.....	52
Граматичне значення (співвідношення з лексичним).....	53
Граматична категорія.....	54
Граматичний спосіб.....	55

РОЗДІЛ V. СИНТАКСИЧНИЙ РІВЕНЬ МОВИ

Граматика.....	56
Синтаксичні зв'язки.....	57
Словосполучення.....	58
Речення.....	59
Вербоцентрична теорія речення.....	60
Граматичні структури речень.....	61
Типи речень.....	62
Методи дослідження речення.....	63
Парадигма речення.....	64

РОЗДІЛ VI. МОВА І ПИСЬМО

Письмо.....	65
Графіка.....	66
Принципи орфографії.....	67

Спеціальні види письма.....	68
Грецька алфавітна система.....	69
Генеалогічне дерево слов'янських алфавітів.....	70

РОЗДІЛ VII. КЛАСИФІКАЦІЯ МОВ СВІТУ

Класифікація мов світу.....	71
Генеалогічна класифікація мов.....	72
Індоевропейська мовна сім'я.....	73
Генеалогічна класифікація слов'янських мов.....	74
Генеалогічна класифікація германських мов.....	75
Романські мови.....	76
Генеалогічна класифікація східнослов'янських мов.....	77
Типологічна класифікація мов.....	78
Морфологічна класифікація мов.....	79
Ареальна класифікація мов.....	80
Соціолінгвістична класифікація мов.....	81

РОЗДІЛ VIII. НАПРЯМИ СУЧАСНОГО МОВОЗНАВСТВА

Лінгвокраїнознавство.....	82
Лінгвосеміотика.....	83
Комп'ютерна лінгвістика.....	84
Соціолінгвістика.....	85
Психолінгвістика.....	86
Теорія тексту.....	87
Комунікативна лінгвістика.....	88
Когнітивна лінгвістика.....	89

КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК..... 90

ЛІТЕРАТУРА..... 98

ПЕРЕДМОВА

Навчальна дисципліна «Вступ до мовознавства» займає важливе місце в системі лінгвістичної освіти студентів філологічних спеціальностей, оскільки, маючи пропедевтичний характер, готує їх до вивчення сучасної української літературної мови (Інститут філології) та іноземних мов (факультет іноземних мов). Цей курс знайомить з основними поняттями та положеннями мовознавства, допомагає оволодіти лінгвістичною термінологією. У зв'язку з цим особливої ваги набуває ґрунтовне засвоєння основ вступу до мовознавства, що є обов'язковою умовою фахової підготовки філологів.

Навчальний посібник складається з таблиць і схем, у яких сконденсовано подано основні положення зі вступу до мовознавства з урахуванням сучасного стану лінгвістичної науки, та складається з восьми розділів.

У першому розділі «Загальнотеоретичні засади сучасного мовознавства» вміщені таблиці, що репрезентують структуру мовознавства, його місце в системі інших наук та зв'язок із ними, з'ясовують сутність та функції мови, знаковий характер мови, її спільні та відмінні риси з мовленням та мисленням, представляють деякі гіпотези про походження мови.

Звукові характеристики мови, різні аспекти дослідження звукової матерії, класифікація звуків та їх зміни в потоці мовлення, інші сегментні та суперсегментні фонетичні одиниці, особливості наголосу й інтонації, взаємозв'язок фонетики й фонології маніфестовані в таблицях та схемах другого розділу посібника «Фонетичний рівень мови (Основи загальної фонетики)».

Розділ «Лексичний рівень мови (Вступ до загальної лексикології)» охоплює таблиці, що унаочнюють інформацію про розділи лексикології, слово як основну номінативну одиницю мови, типи слів, лексичне значення слова, диференціацію лексики за різними ознаками. Тут же проілюстровані основні відомості з лексикографії.

Основним граматичним поняттям та категоріям присвячені таблиці та схеми розділів «Морфологічний рівень мови» та «Синтаксичний рівень мови». Тут розглядаються типи морфем, особливості граматичного значення та його співвідношення з

лексичним, граматичний спосіб; синтаксичні зв'язки, типологія словосполучень та речень.

Тема «Мова і письмо» представлена таблицями, що знайомлять студентів із основними етапами розвитку писемності, принципами орфографії, спеціальними видами письма (транскрипція, транслітерація), грецькою алфавітною системою та походженням і розвитком слов'янських алфавітів.

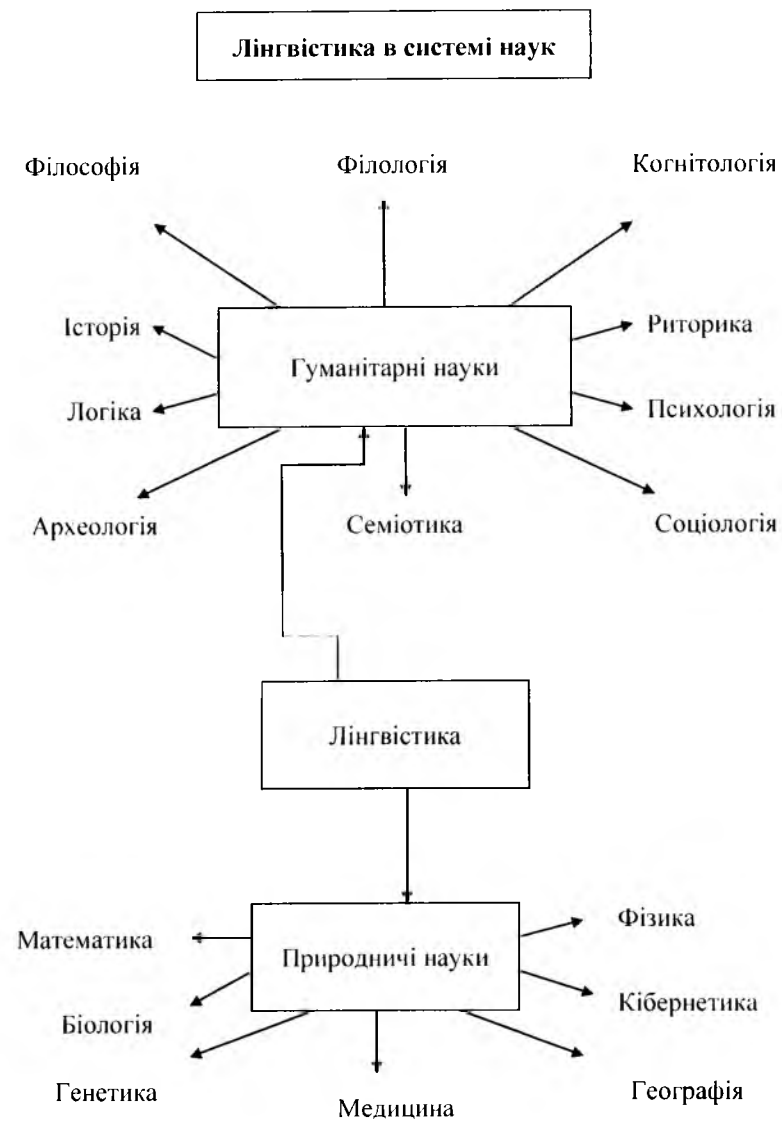
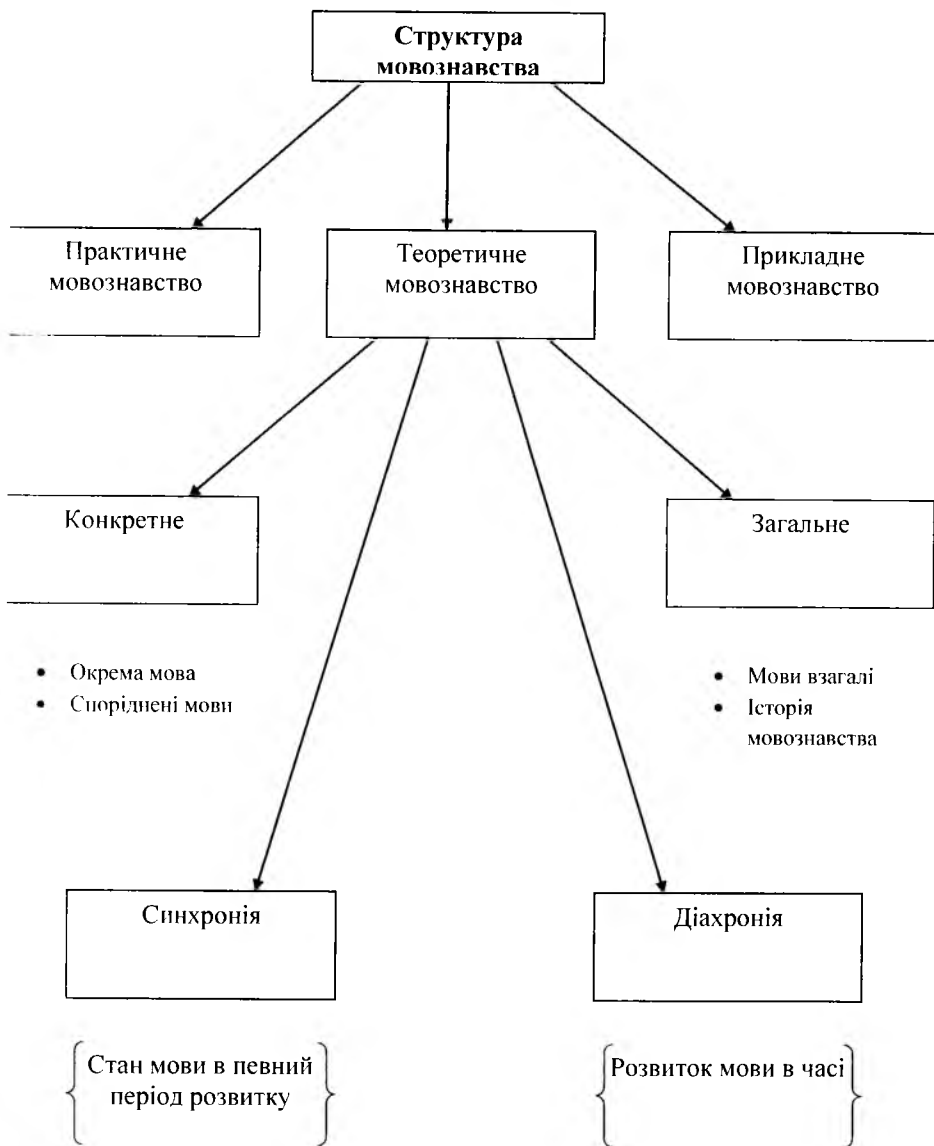
Таблиці та схеми, що стосуються різних підходів до типології мов, подані у відповідному розділі «Класифікації мов світу», зокрема тут унаочнено інформацію про генеалогічний, типологічний, морфологічний, ареальний, соціолінгвістичний їх поділ.

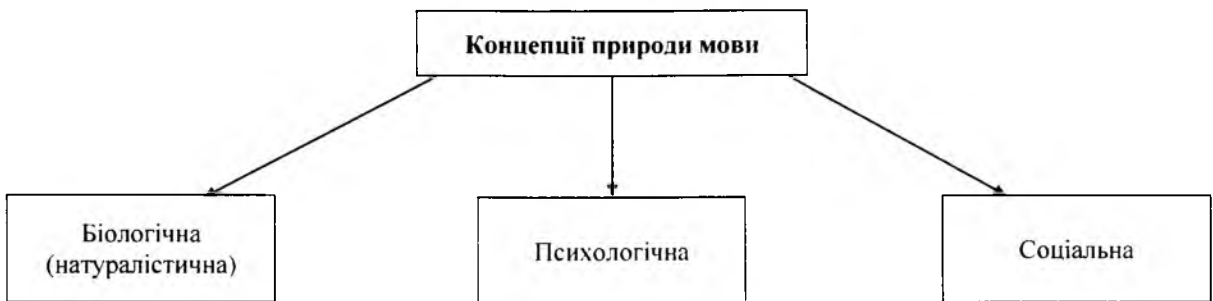
«Напрями сучасного мовознавства» знайомлять з деякими аспектами лінгвокраїнознавства, лінгвосеміотики, комп'ютерної лінгвістики, соціолінгвістики, психолінгвістики, теорії тексту, комунікативної та когнітивної лінгвістики.

Термінологічний словник, який додано в кінці посібника, подає дефініції основних наукових понять із мовознавства.

Основною метою пропонованих матеріалів є організація самостійної роботи студентів при вивченні предмету, їх можна використовувати також при підготовці та проведенні практичних і семінарських занять.

Автори висловлюють подяку за цінні зауваження та пропозиції докторові філологічних наук, академікові НАН України, професорові Віталію Івановичу Кононенкові, кандидатам філологічних наук, доцентам Мирославі Іванівні Венгринюк та Іванові Михайловичу Думчакові.

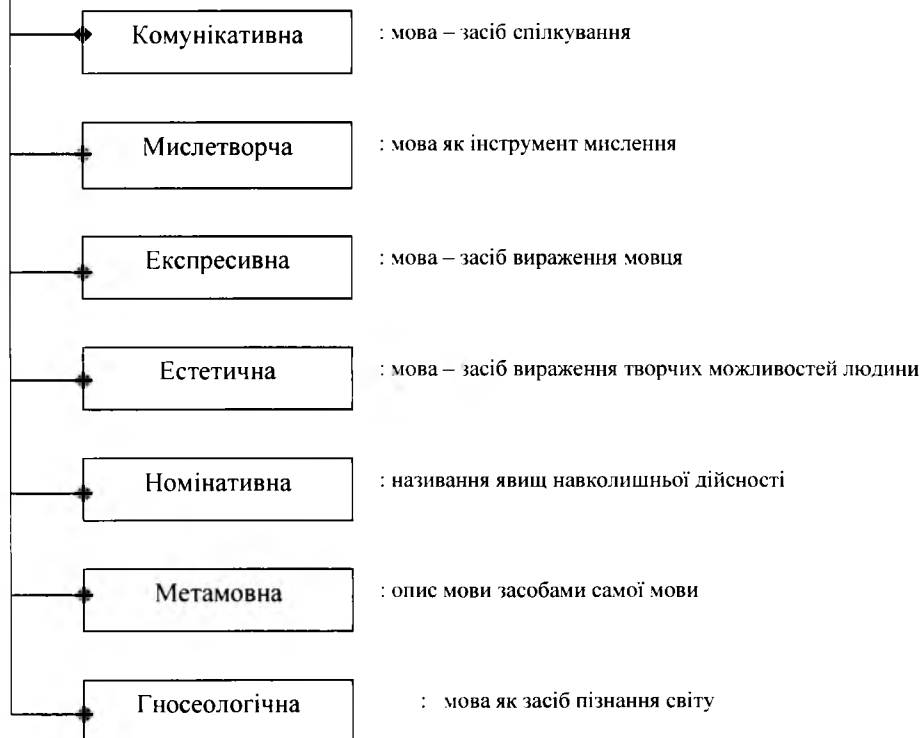

- Мова – «живий організм», що народжується, розвивається і занепадає.
- «Біологічне» в мові – мовний апарат, артикуляція звуків.

- Мова – індивідуальний психічний акт.
- Психологічне в мові – зв'язок вищої нервової системи з мовленням.

Мова – соціальне явище: вона виникає, розвивається в суспільстві і тісно пов'язана з ним.

Основні функції мови

Мова – мислення

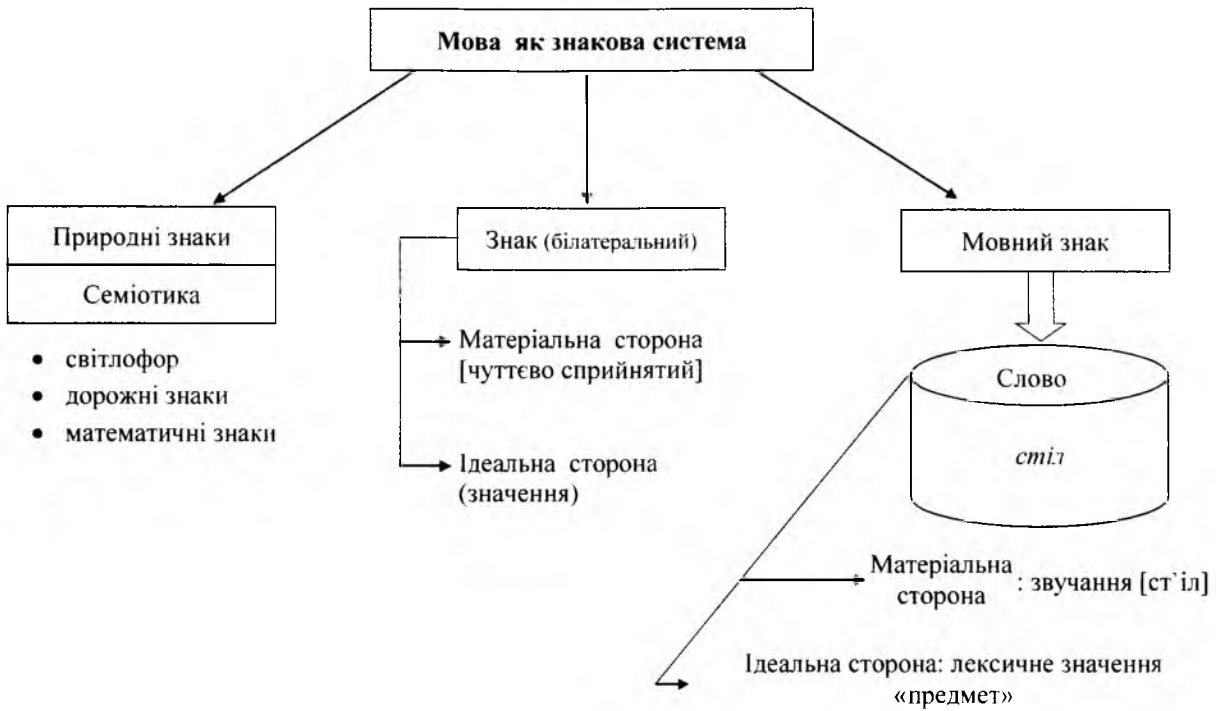
Лінгвофілософія

Мова	Мислення
1. Матеріально-ідеальна • звукова сторона – матеріальна • значення – ідеальне 2. Лінгвістичні категорії 3. Фонема, морфема, речення, підмет, присудок та ін.	1. Ідеальне 2. Категорії: • Поняття • Судження • Умовиводи

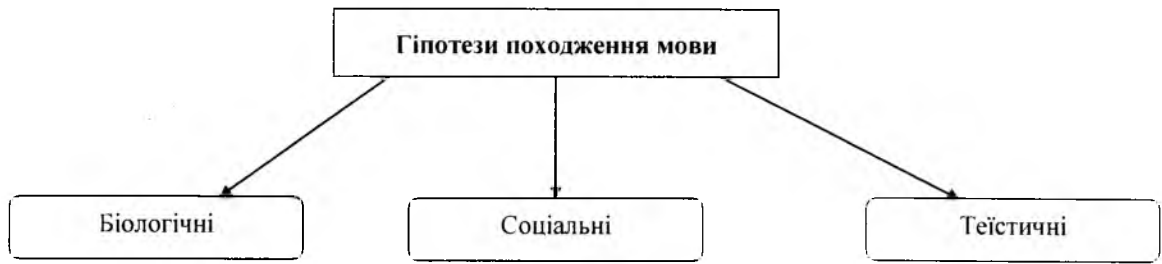
Мова – мовлення

Мова	↔	Мовлення
Потенційна		Реальне
Ідеальна		Матеріальне
Соціальна		Індивідуальне
Консервативна		Динамічне
Ієрархічна		Лінійне
Вторинна		Первинне

14

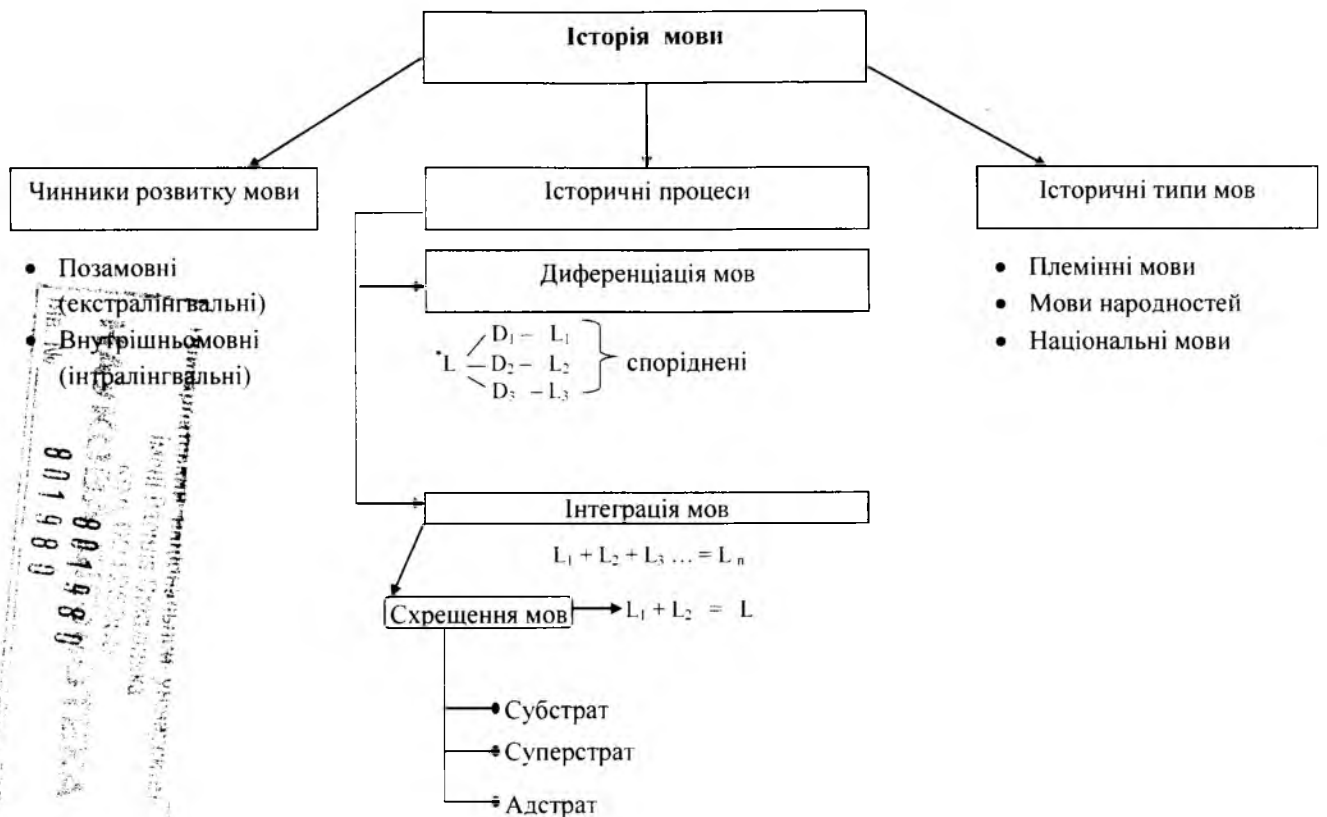
15

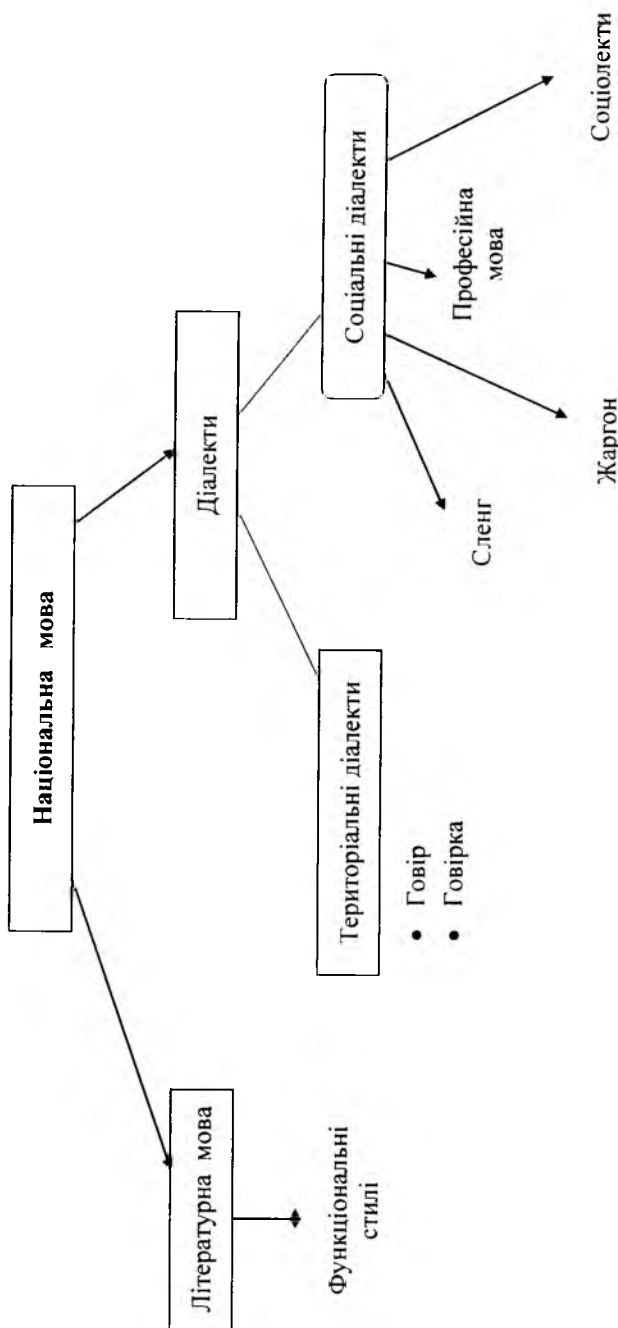

- Звуконаслідування
- Вибукова
- Жестів

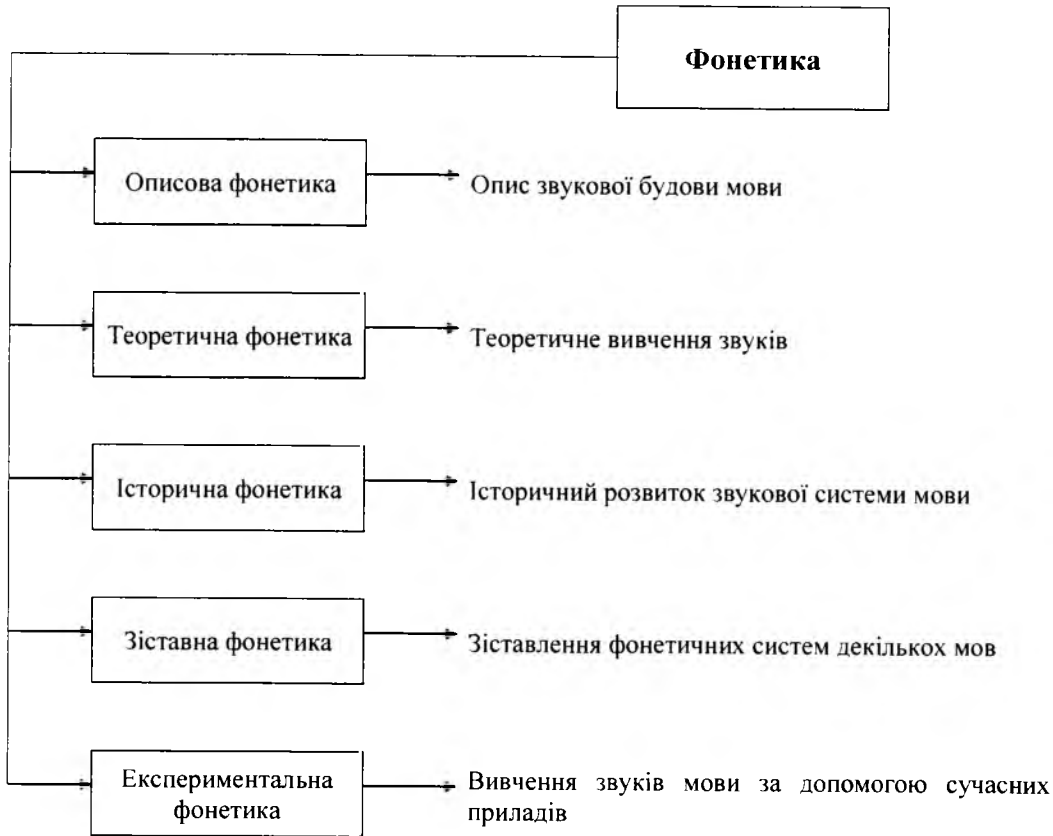
- Теорія трудових вигуків
- Теорія соціального договору

Божественне походження мови

Фонетика

20

Аспекти вивчення звуків

Акустичний аспект
(фізичний)

- висота
- сила
- довгота
- тембр

Фізіологічний аспект
(біологічний, анатомо-фізіологічний)

- артикуляція звуків
- класифікація звуків
- мовленнєвий потік
- звукові зміни в мовленні

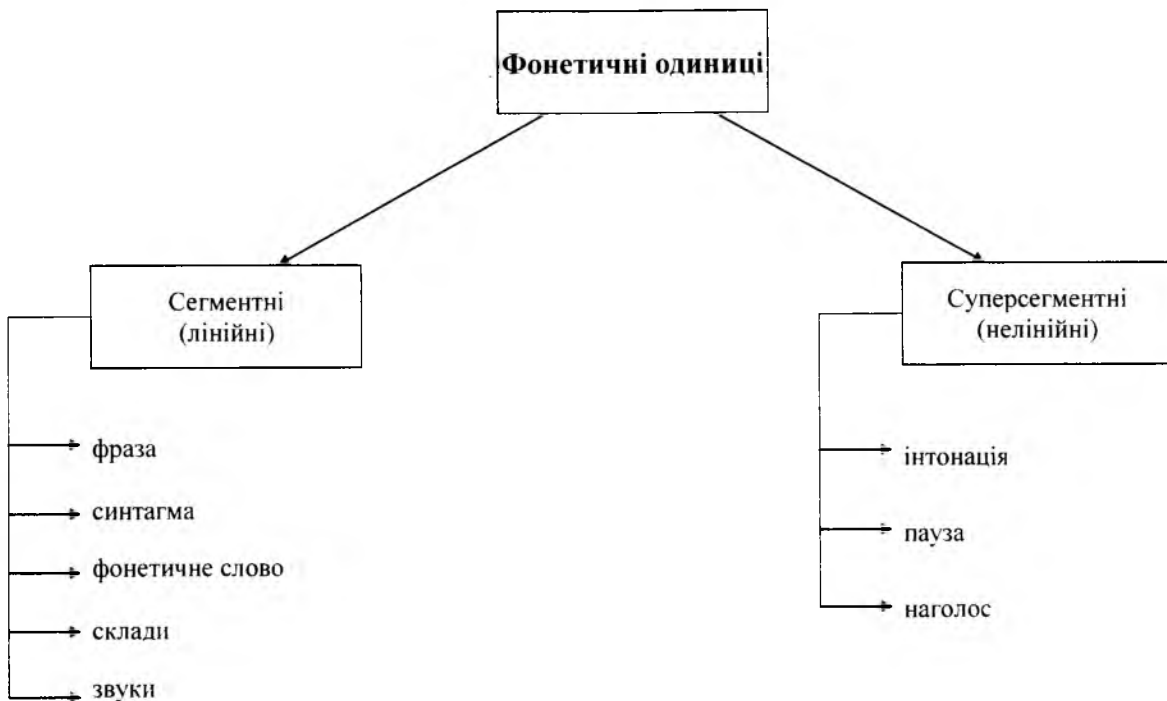
Соціальний
(лінгвістичний,
мовний,
функціональний)

- ◇ Фонема – звукотип
- ◇ Ознаки, функції фонем
- ◇ Фонологічні системи

21

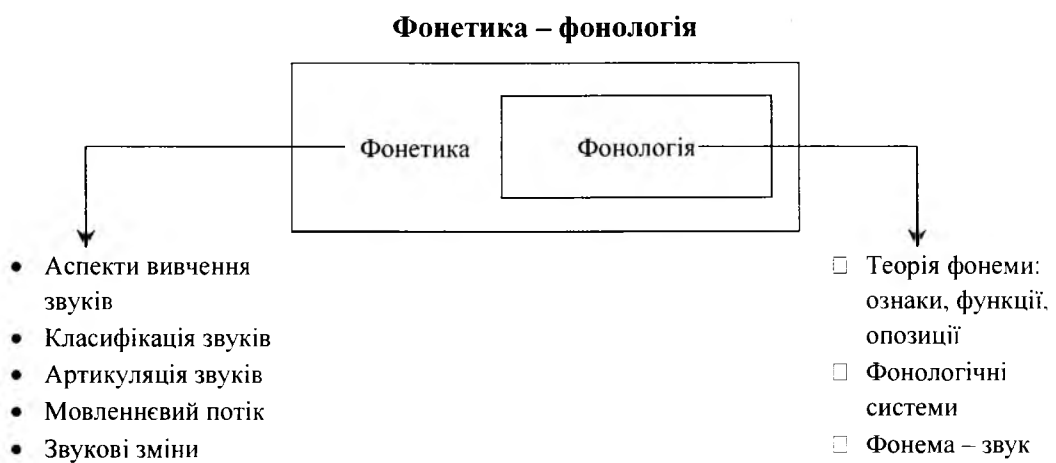
Класифікація приголосних (українська мова)

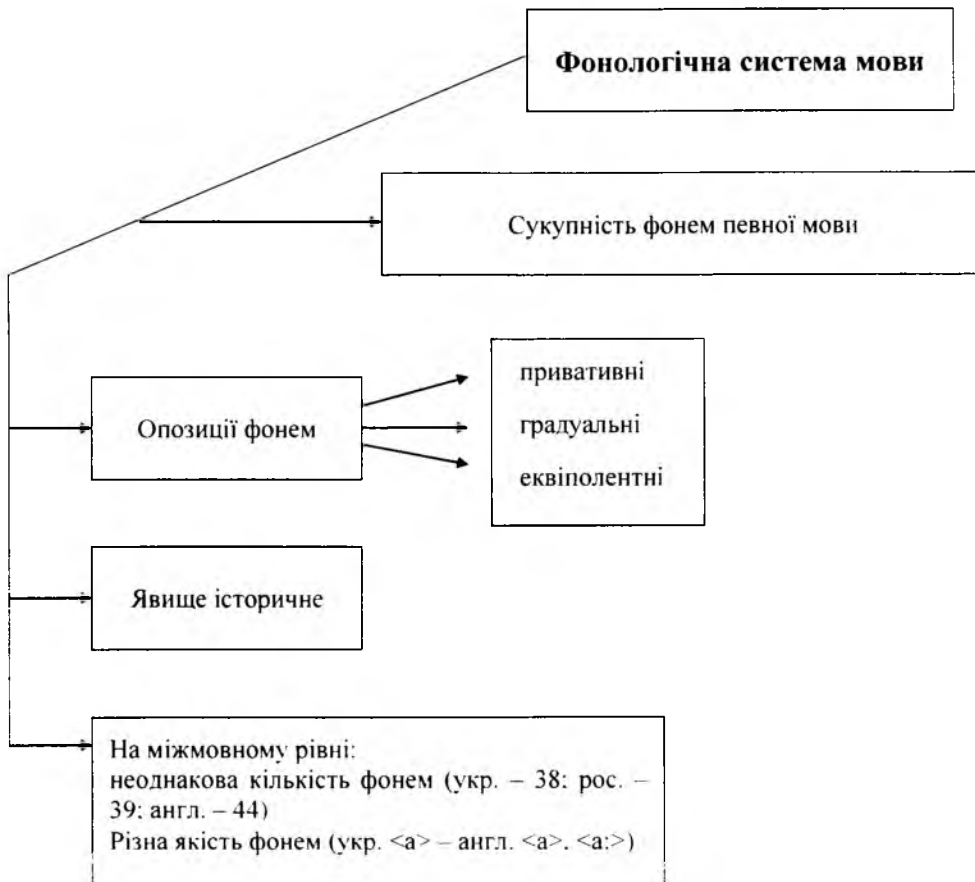
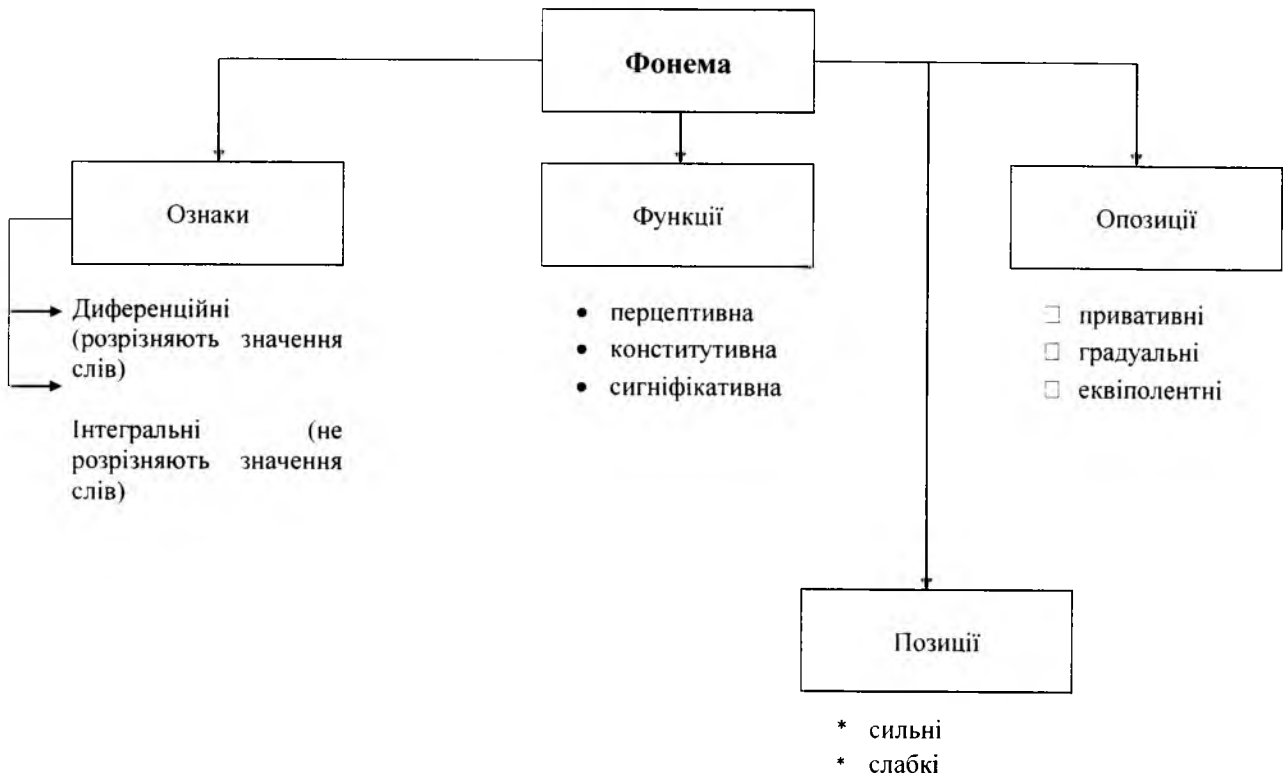
- Асиміляція (уподібнення)
 - прогресивна
 - регресивна
- Дисиміляція (розподібнення)
- Акомодация (приспосовання)
- Дієреза (викидання)
- Епентеза (вставка)
- Протеза (вставка на початку слова)
- Метатеза (перестановка)
- Гаплогія (викидання одного з двох однакових складів)

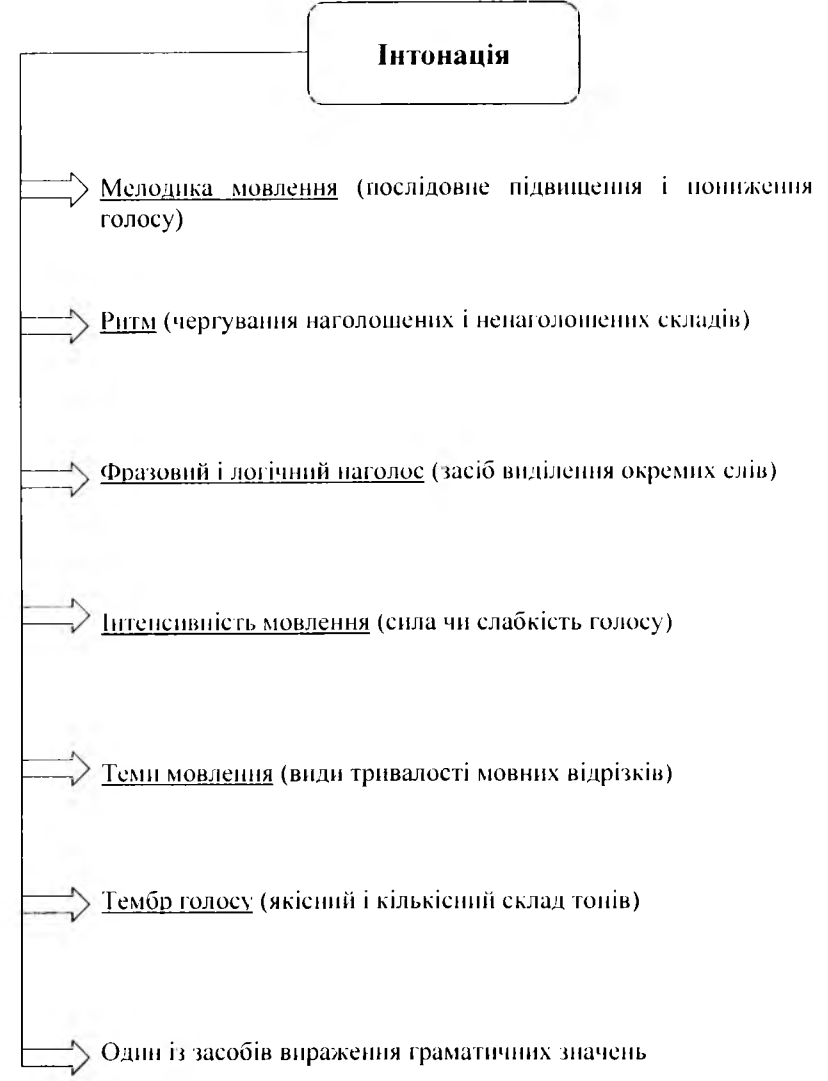
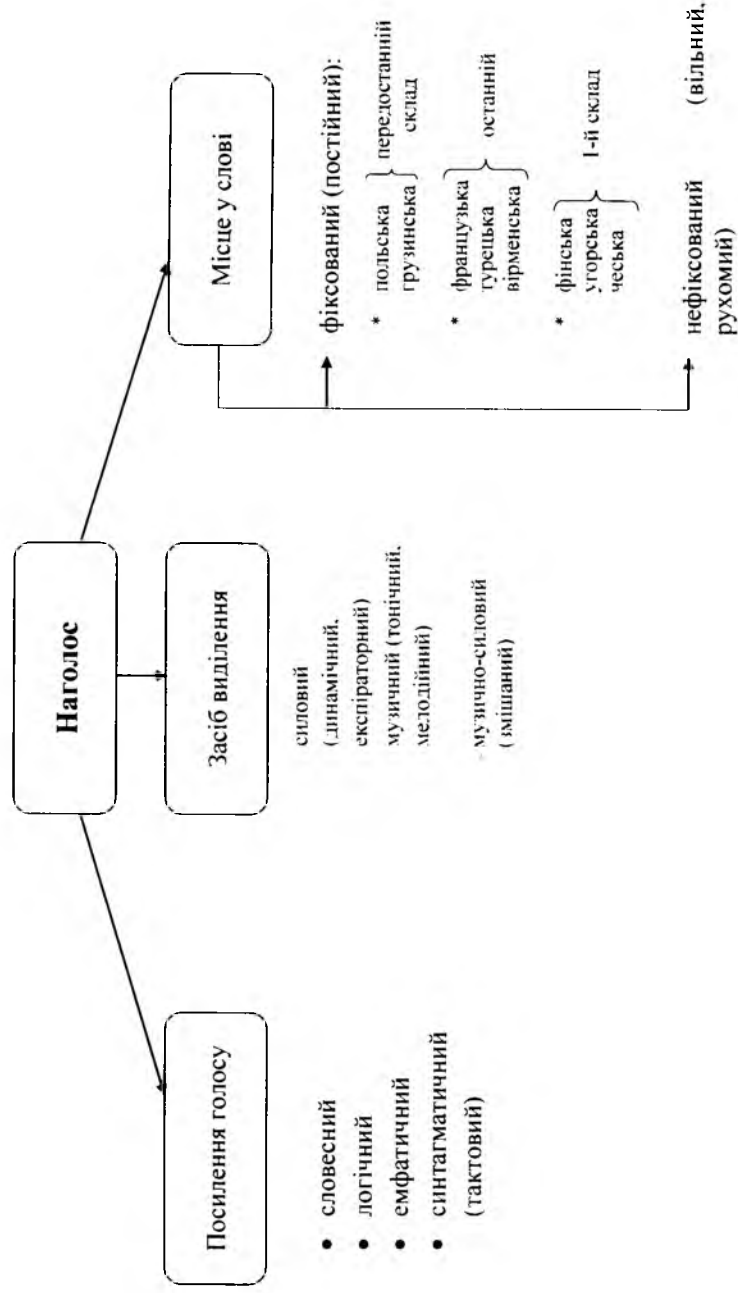
- Редукція
- Оглушення приголосних у кінці слова (рос., нім., польськ. мови)

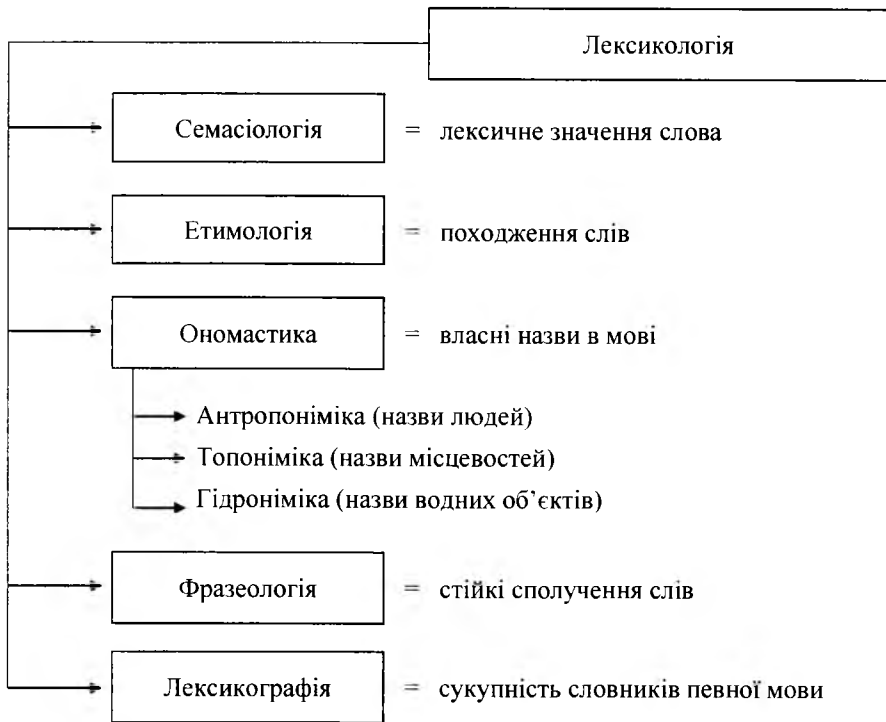
- Аспекти вивчення звуків
- Класифікація звуків
- Артикуляція звуків
- Мовленнєвий потік
- Звукові зміни

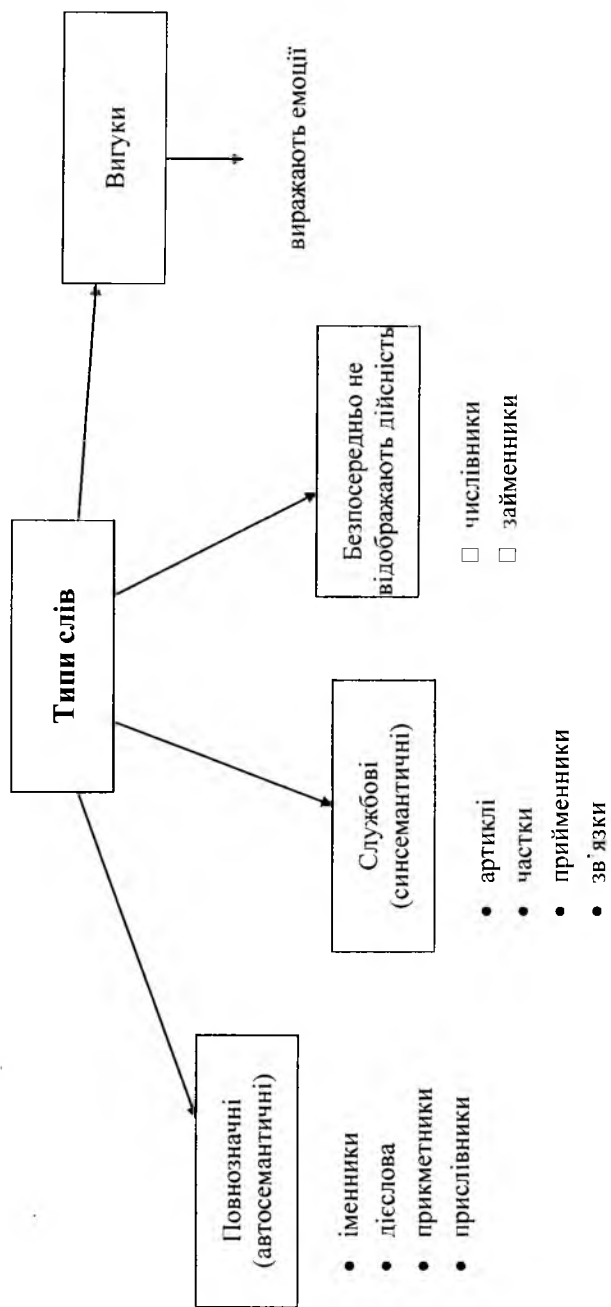
- Теорія фонемі: ознаки, функції, опозиції
- Фонологічні системи
- Фонема – звук

Розділи лексикології

Лексичне значення	Поняття
1. Поверхневі, побутові ознаки явищ	Тільки суттєві ознаки (наукові)
2. Специфічне (національне) для кожної мови	Інтернаціональне
3. Зміна по горизонталі (значення переносяться з явища на явище)	Зміна по вертикалі (наукові знання постійно поглиблюються)
4. Мовне явище	Логічна категорія (визначається в енциклопедіях).

Лексичне значення (II)

→ не мотивується звуковою формою:
= укр. *дім*, англ. *hous*, нім. *Haus*, фр. *maison*

→ у мовах повністю не збігаються (крім наукових термінів):

= укр. *рука*
 англ. *hand, arm*
 нім. *Hand, Arm*

лакуни

= відсутність слів на позначення певних явищ у мовах

укр. *доба*
 англ. *24 hours*
 нім. *Tag und Nacht*

→ „семантичний” трикутник (Ч.Огдена – А.Річардса)

Стилістичні шари лексики
(стилістична диференціація лексики)

Нейтральна лексика

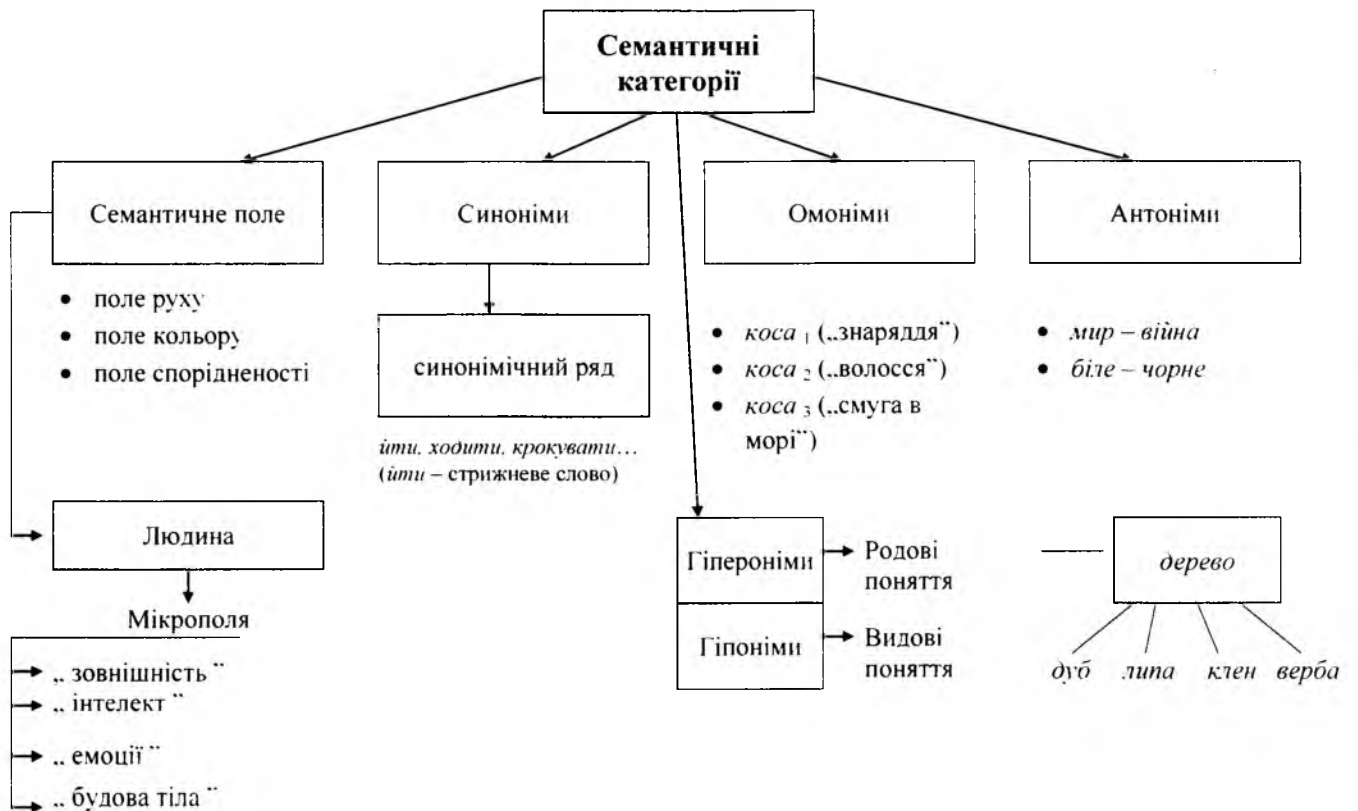
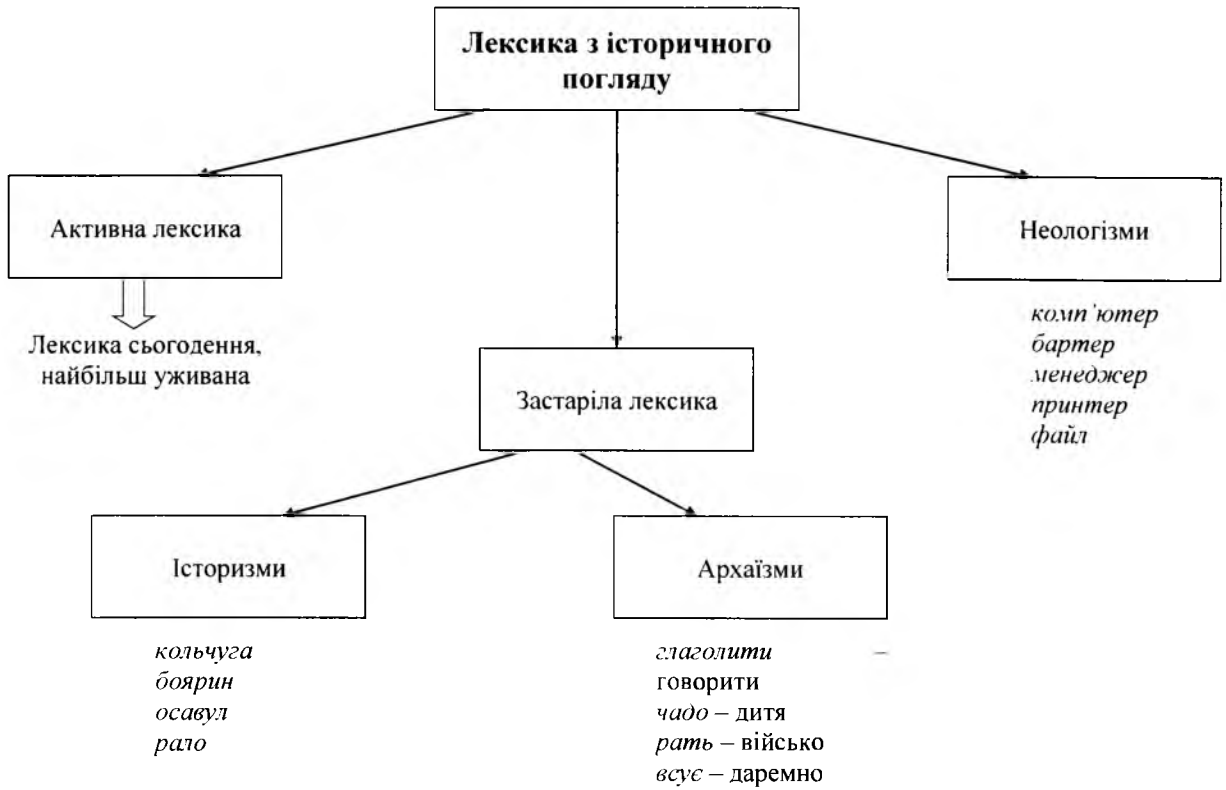
Стилістично забарвлена лексика

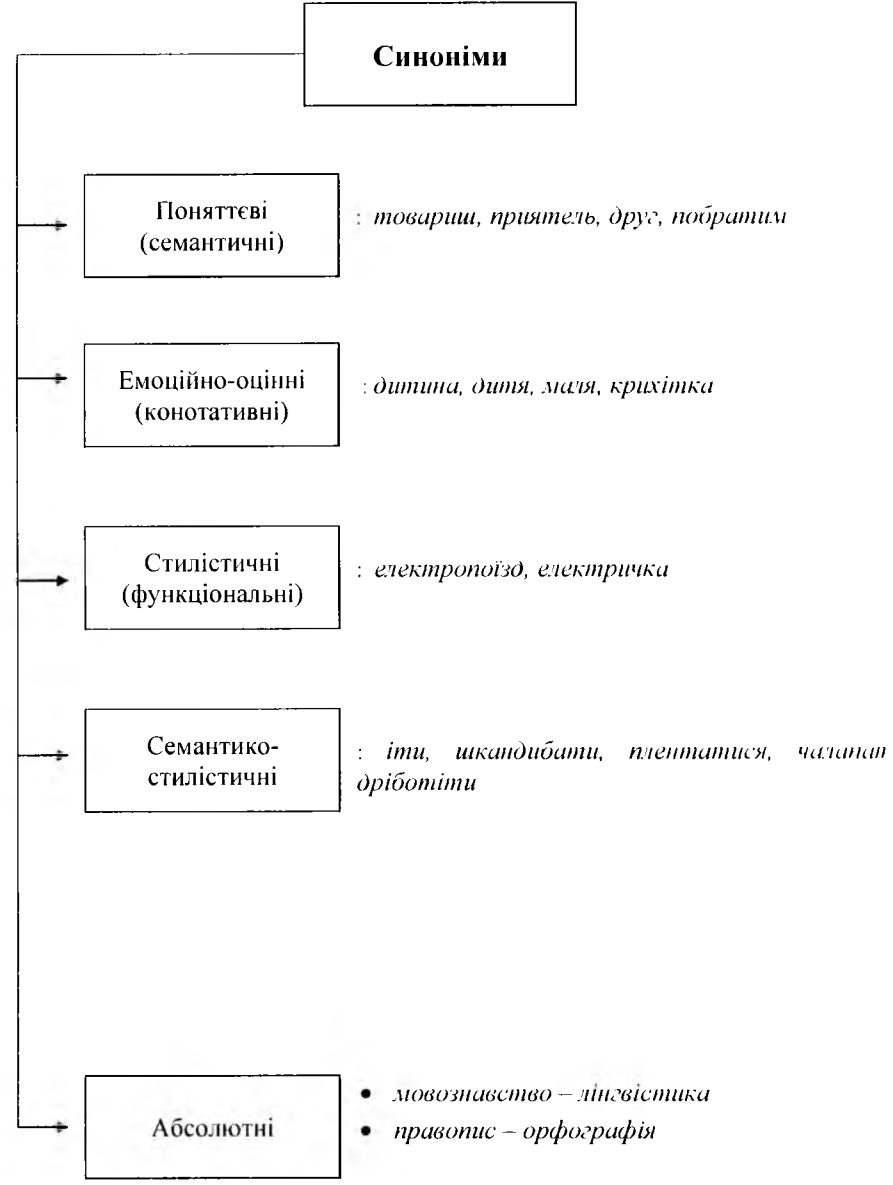
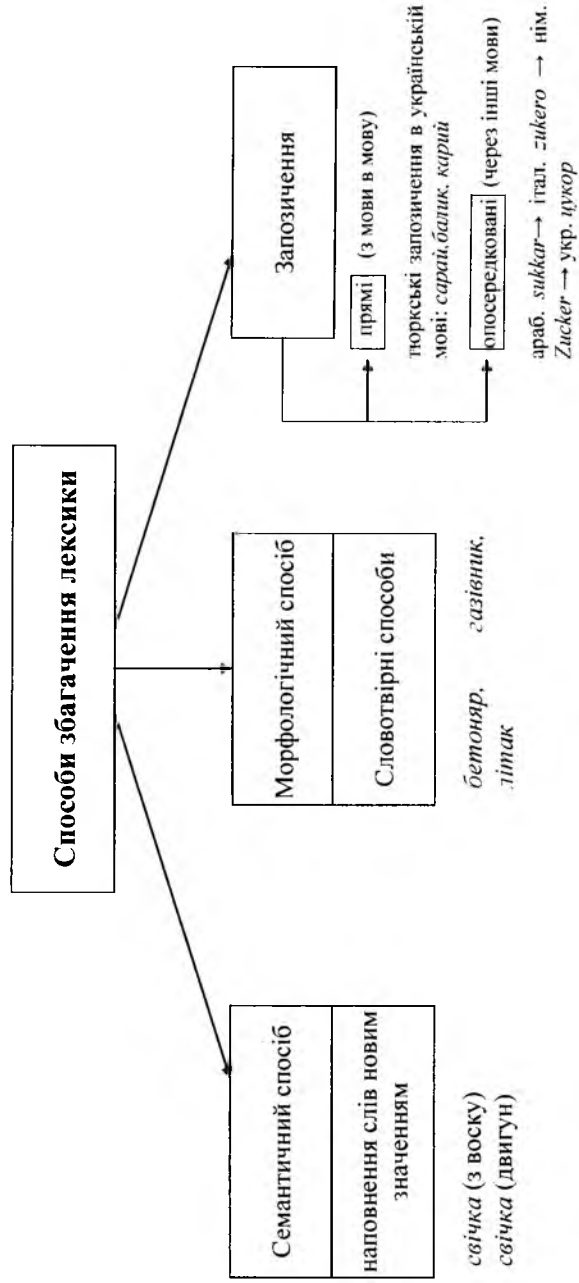
Книжна лексика (висока)

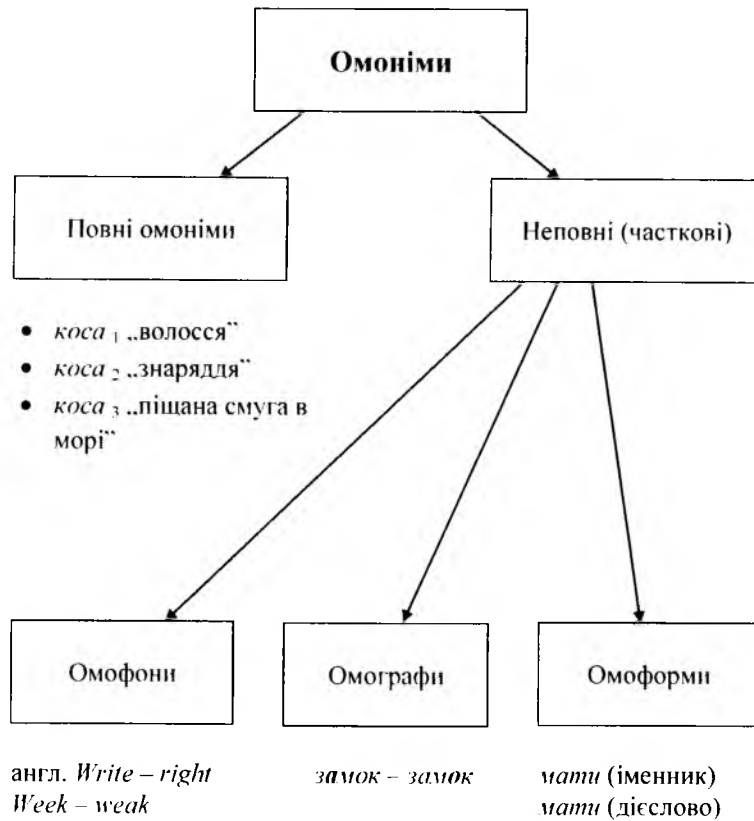
- офіційна лексика
- професійно-виробнича лексика
- екзотизми

Усно-розмовна лексика

- розмовна лексика
- просторіччя
- лайлива лексика
- діалектна лексика

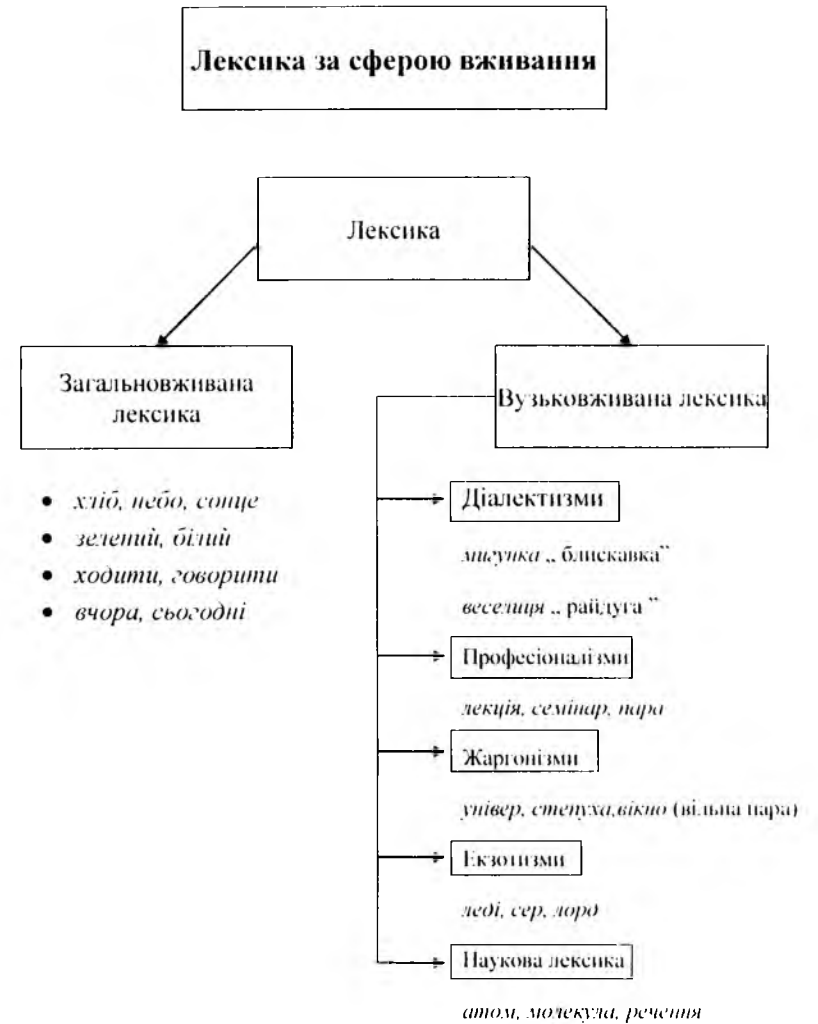

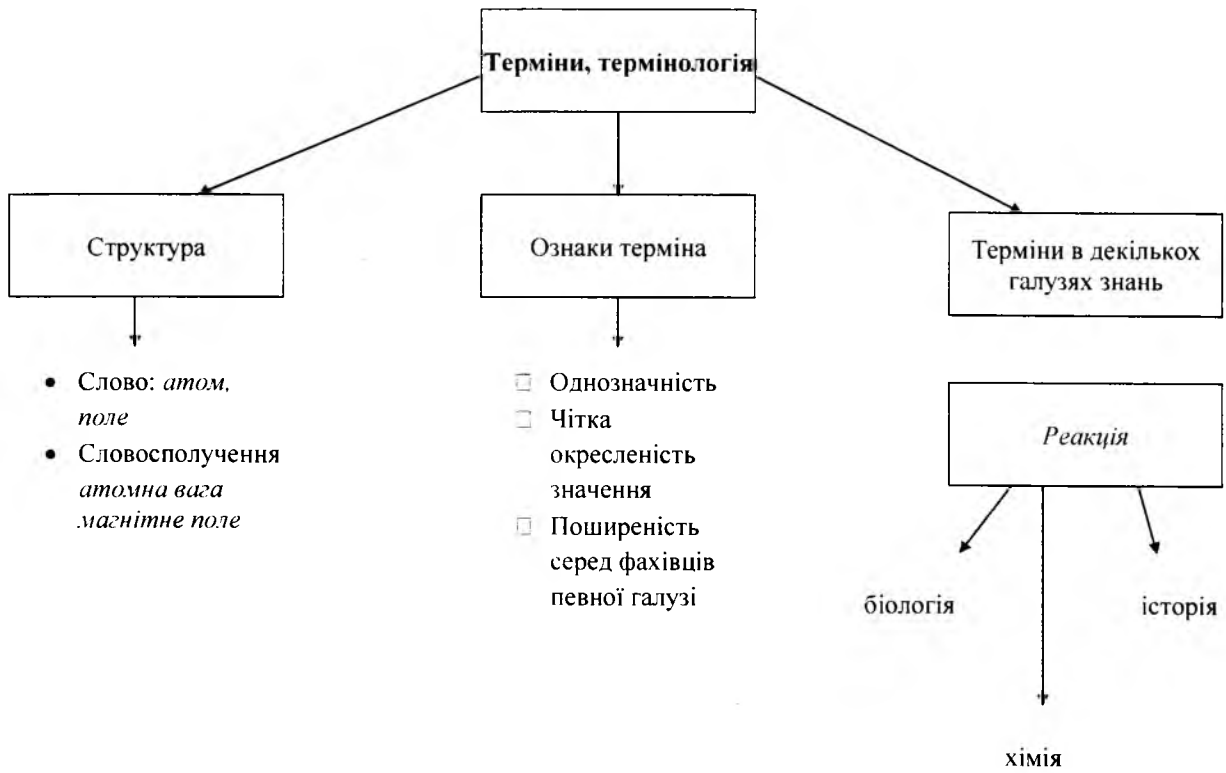

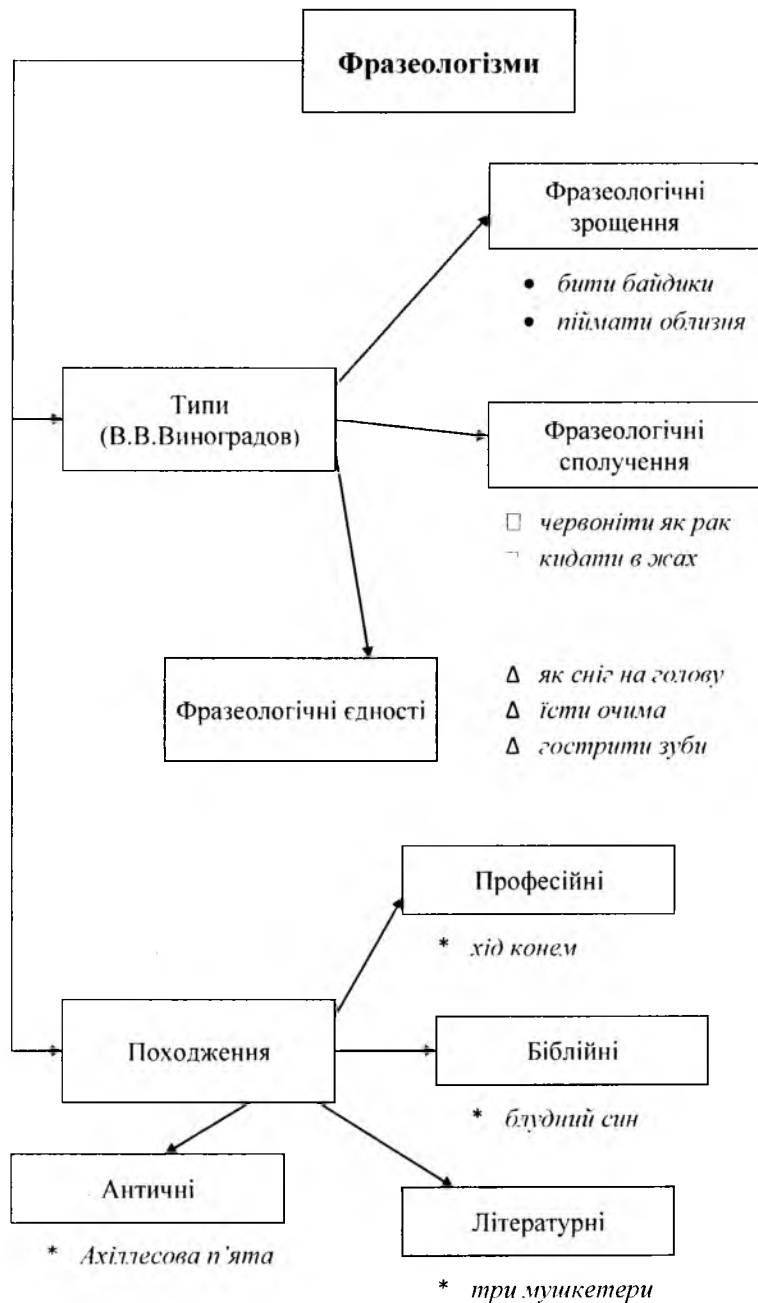

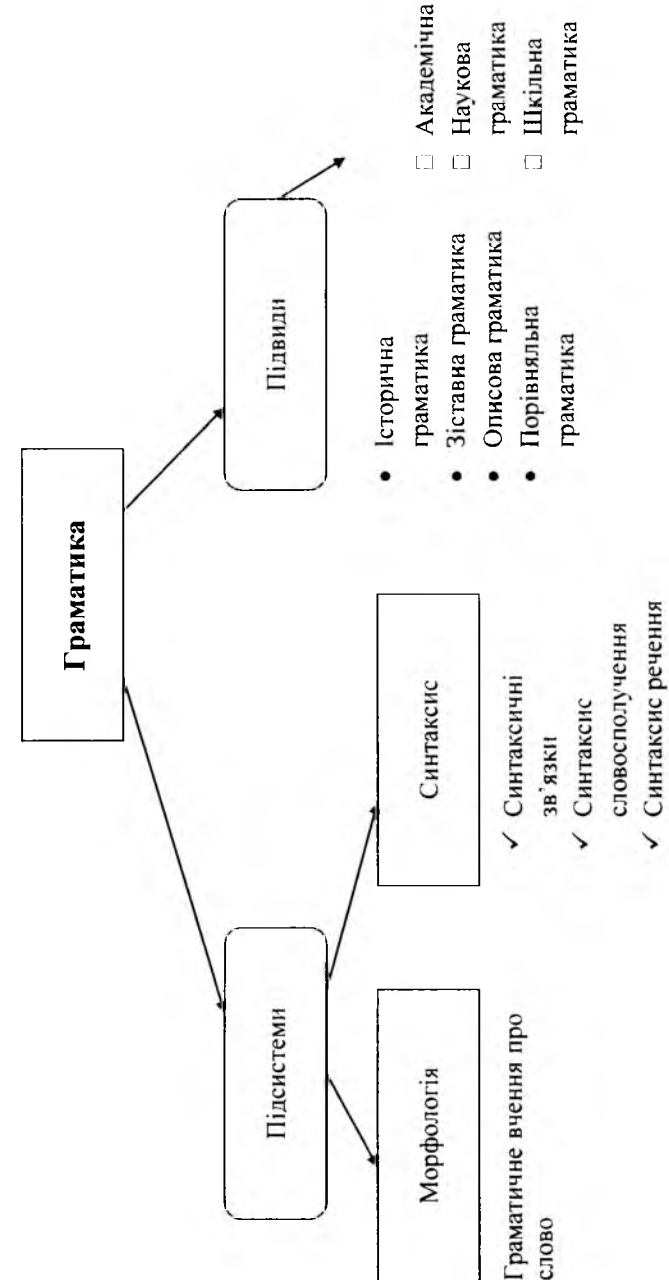
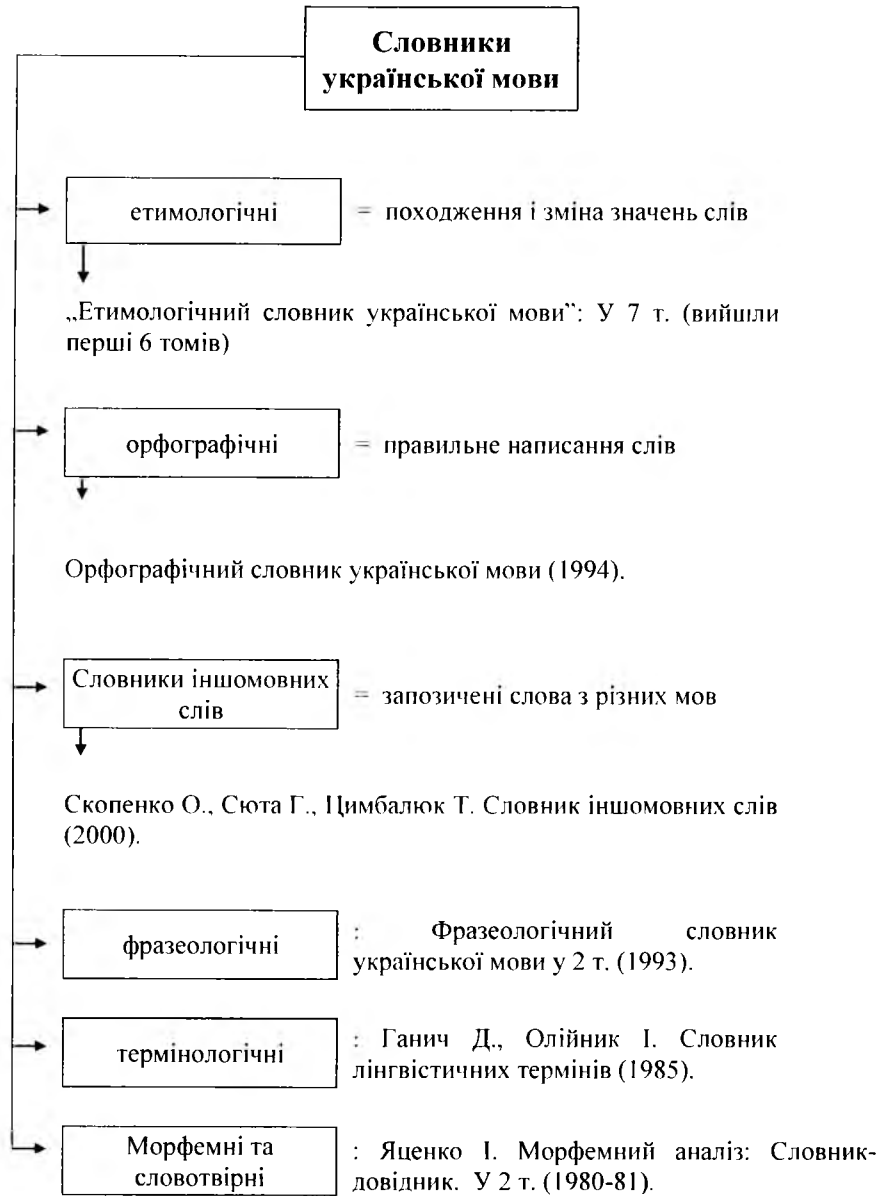
Міжмовні омоніми:

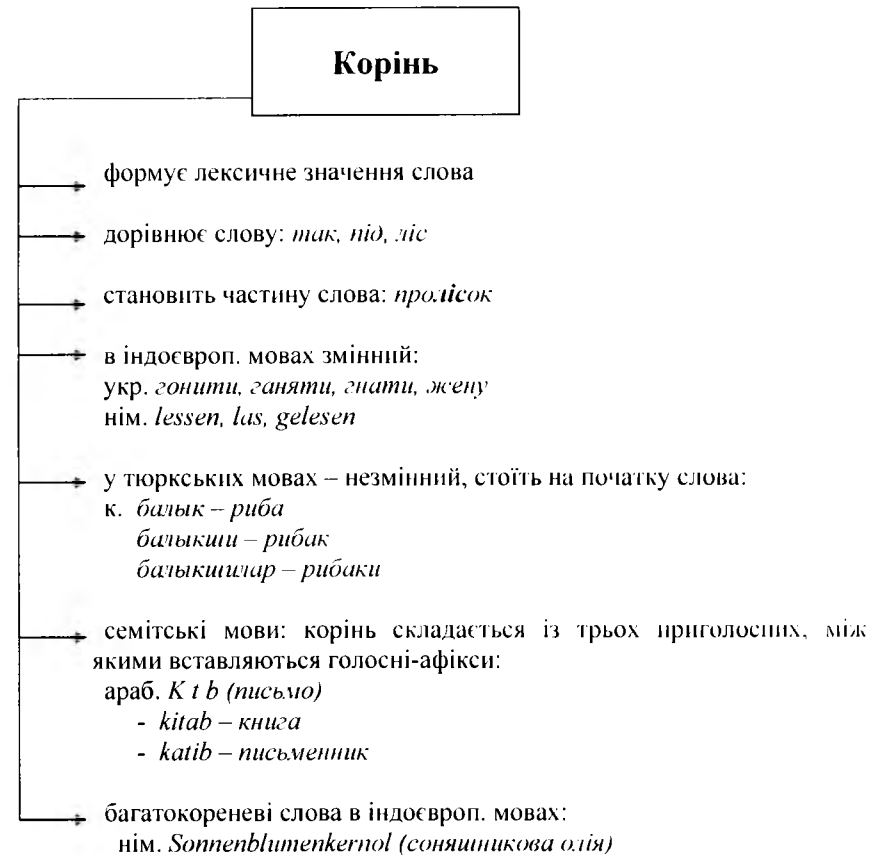
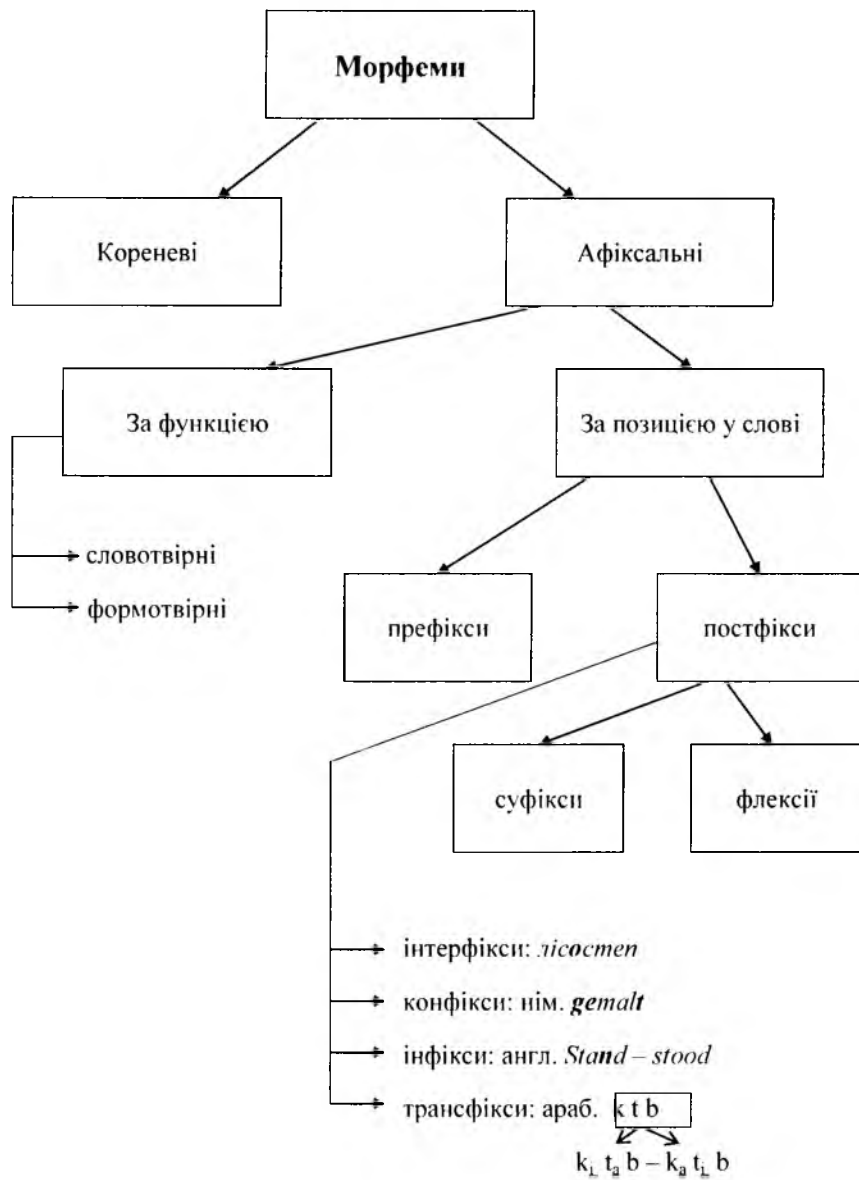
- укр. *рот* – нім. *rot* (червоний)
- укр. *луна* – рос. *луна* (місяць)
- укр. *правий* – серб. *прави* (прямий)

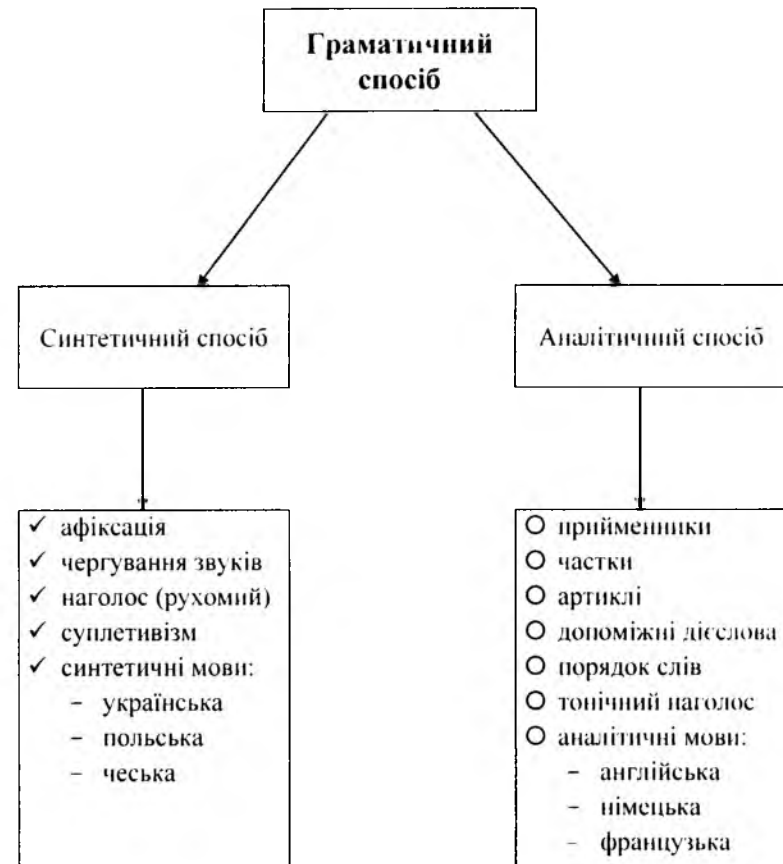
Граматичні категорії основних частин мови

		Граматичні категорії			
		Українська мова	Англійська мова	Німецька мова	
Іменник	Рід, число, відмінок	Рід, число, відмінок, ступінь порівняння	Число, означеність/неозначеність, ступінь порівняння	Рід, число, відмінок, означеність/неозначеність	Рід, число, відмінок, ступінь порівняння
Прикметник	Рід, число, відмінок, ступінь порівняння	Рід, число, відмінок, ступінь порівняння	Число	Рід, число, відмінок	Рід, число, відмінок, ступінь порівняння
Займенник	Рід, число, відмінок	Рід, число, відмінок	Число	Рід, число, відмінок	Рід, число, відмінок
Дієслово	Вид, стан, спосіб, час, число, особа	Вид, стан, спосіб, час, число, особа	Стан, спосіб, час, число, особа	Стан, спосіб, час, число, особа	Стан, спосіб, час, число, особа
Прислівник	Ступінь порівняння	Ступінь порівняння	Ступінь порівняння	Ступінь порівняння	Ступінь порівняння

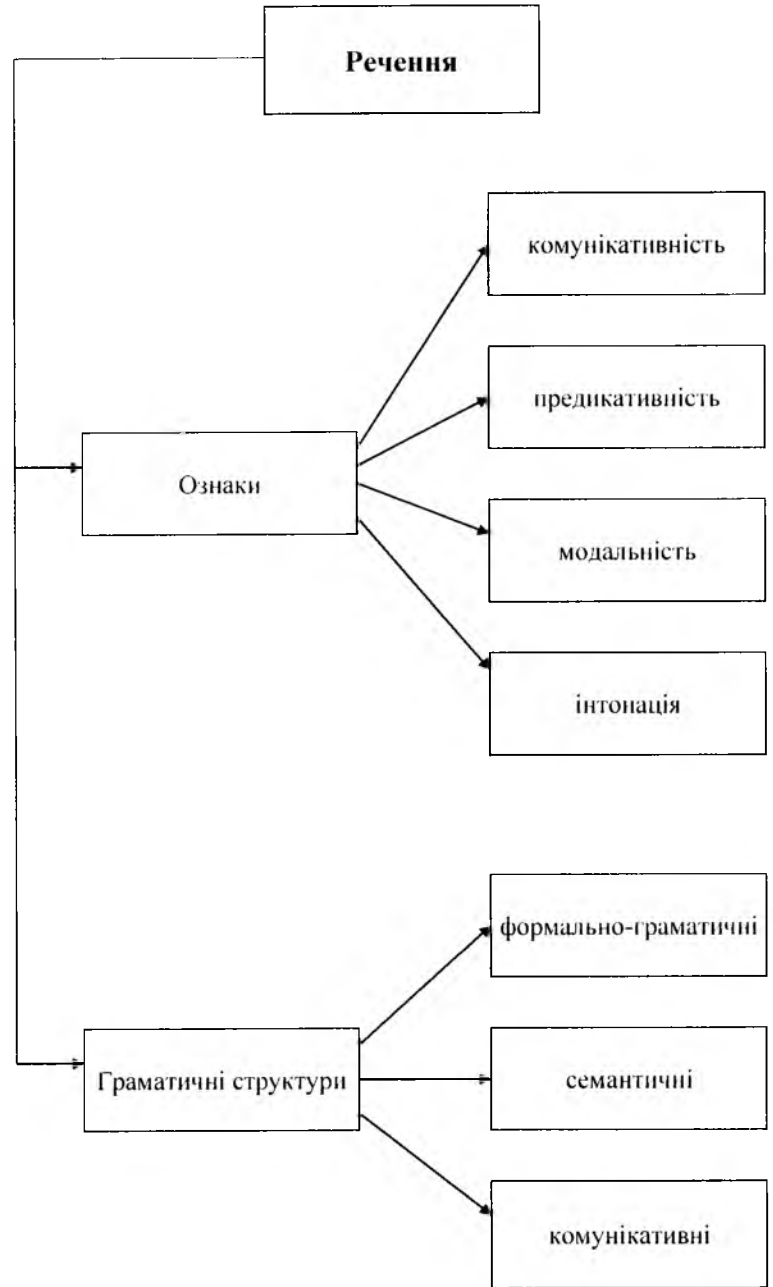
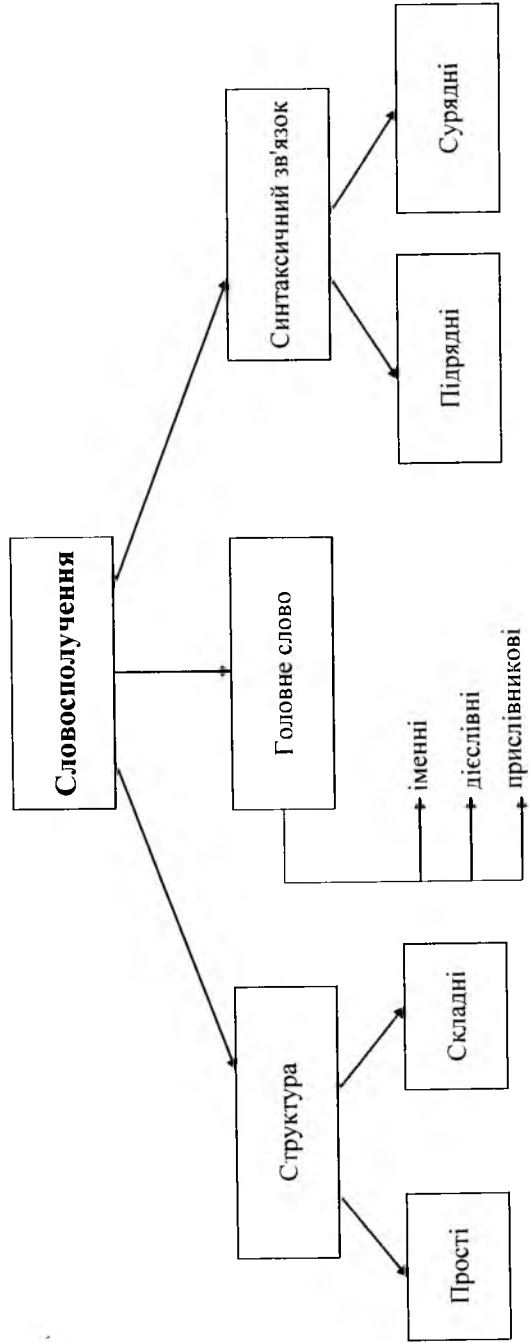
**Граматичне значення
(співвідношення з лексичним)**

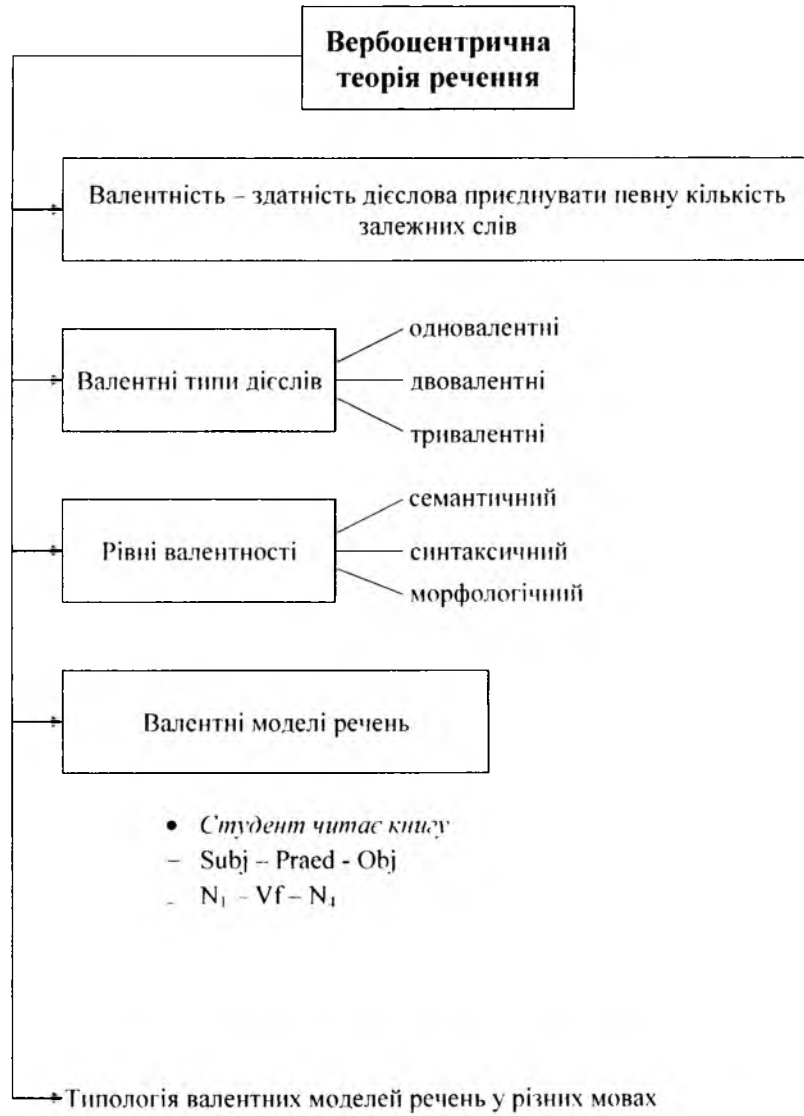
Лексичне значення	Граматичне значення
1. Співвідношення з позамовною дійсністю	Внутрішньомовне значення (зв'язки між мовними одиницями)
2. Менший рівень узагальнення, ніж граматичне значення	Більша абстрактність (узагальнення)
3. Формальні показники: корінь і словотворчі афікси	Формальні показники: словозміни афікси, внутрішні флексії

Мови	Граматичне значення	Лексичне значення
укр. <i>стіл</i> англ. <i>table</i> нім. <i>Tisch</i> фр. <i>table</i> італ. <i>tavola</i>	іменник, Н. в., ч. р., одн. іменник, одн. іменник, Н. в., ч. р., одн. іменник, ж. р., одн. іменник, ж. р., одн.	„предмет“ „вид меблів“

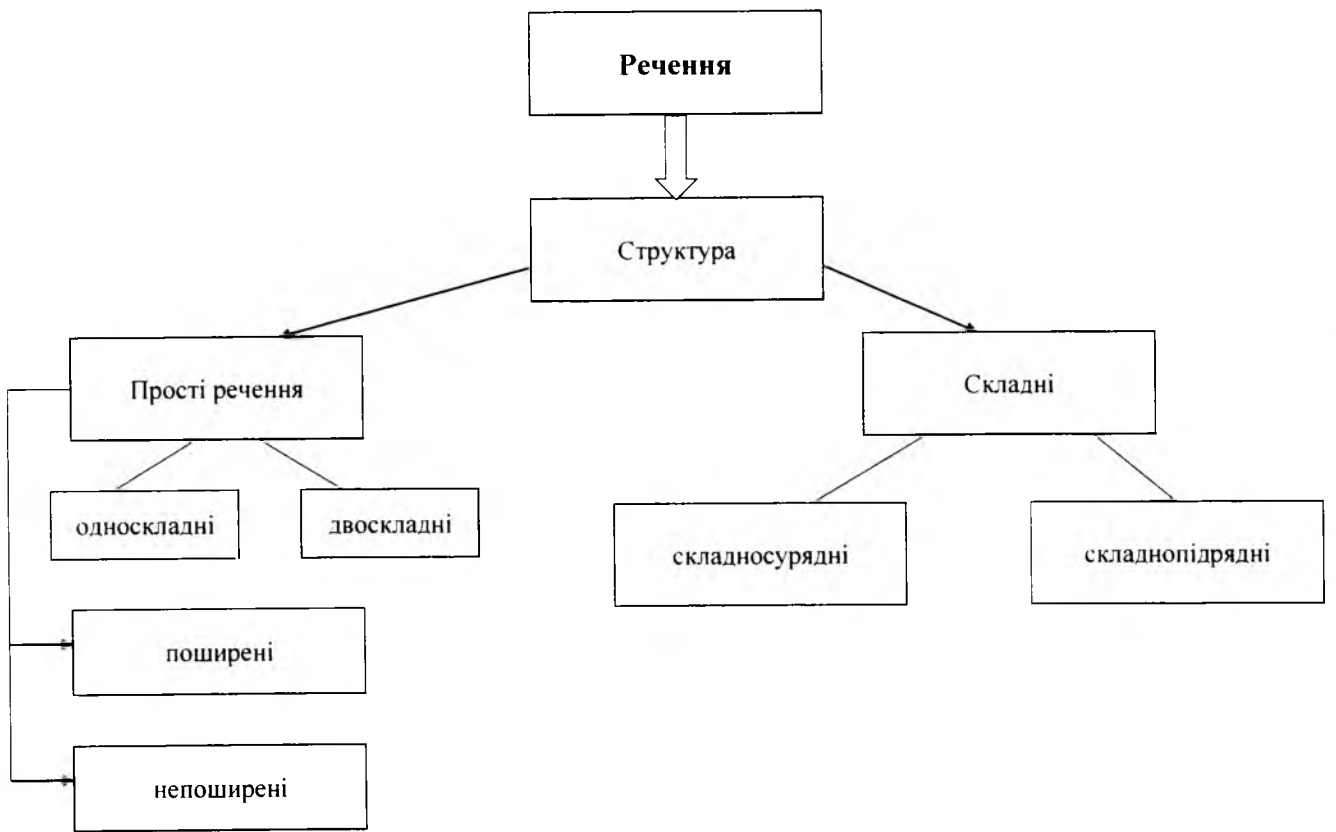

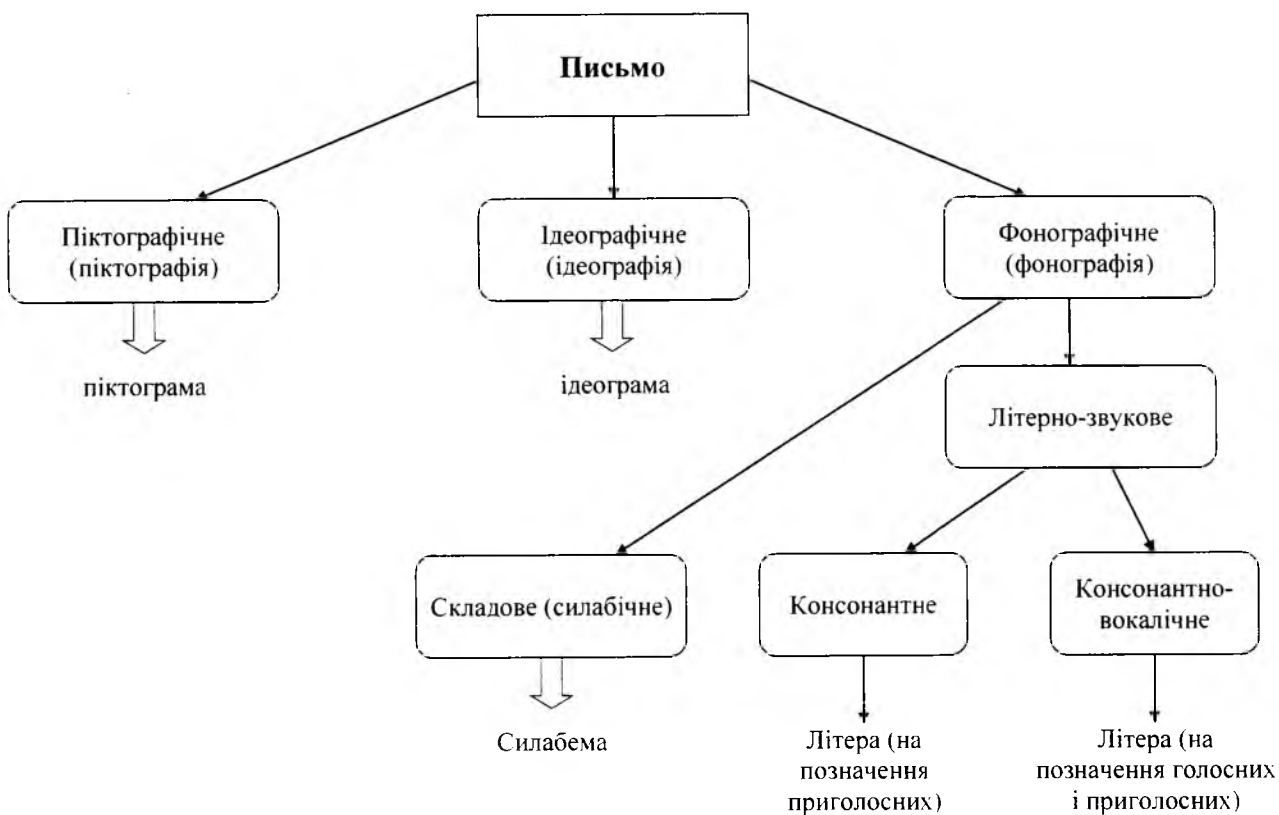
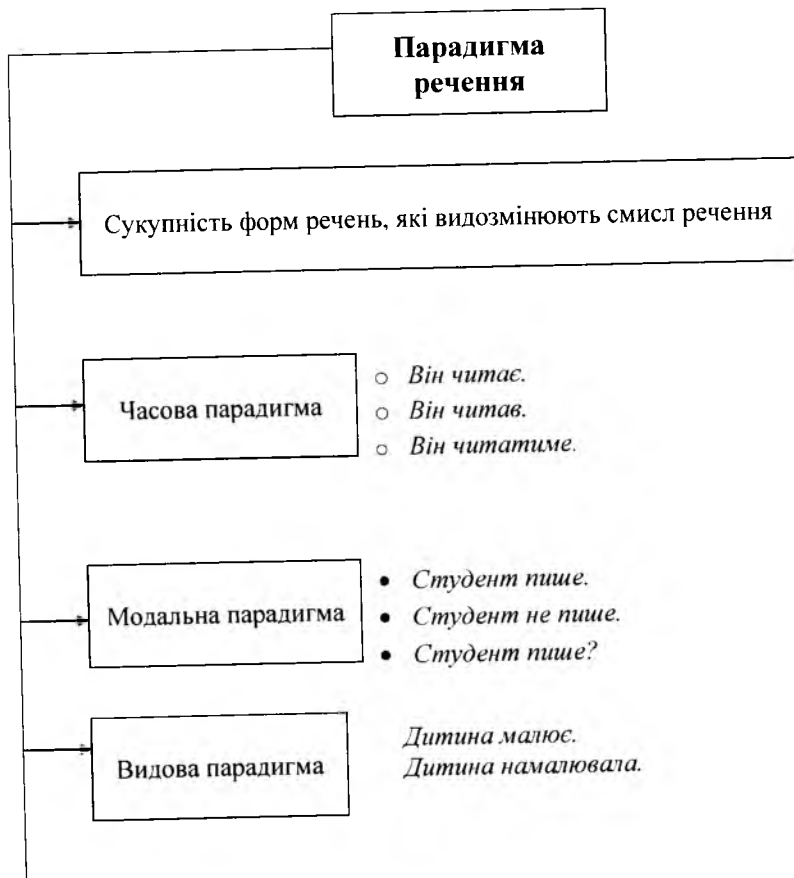

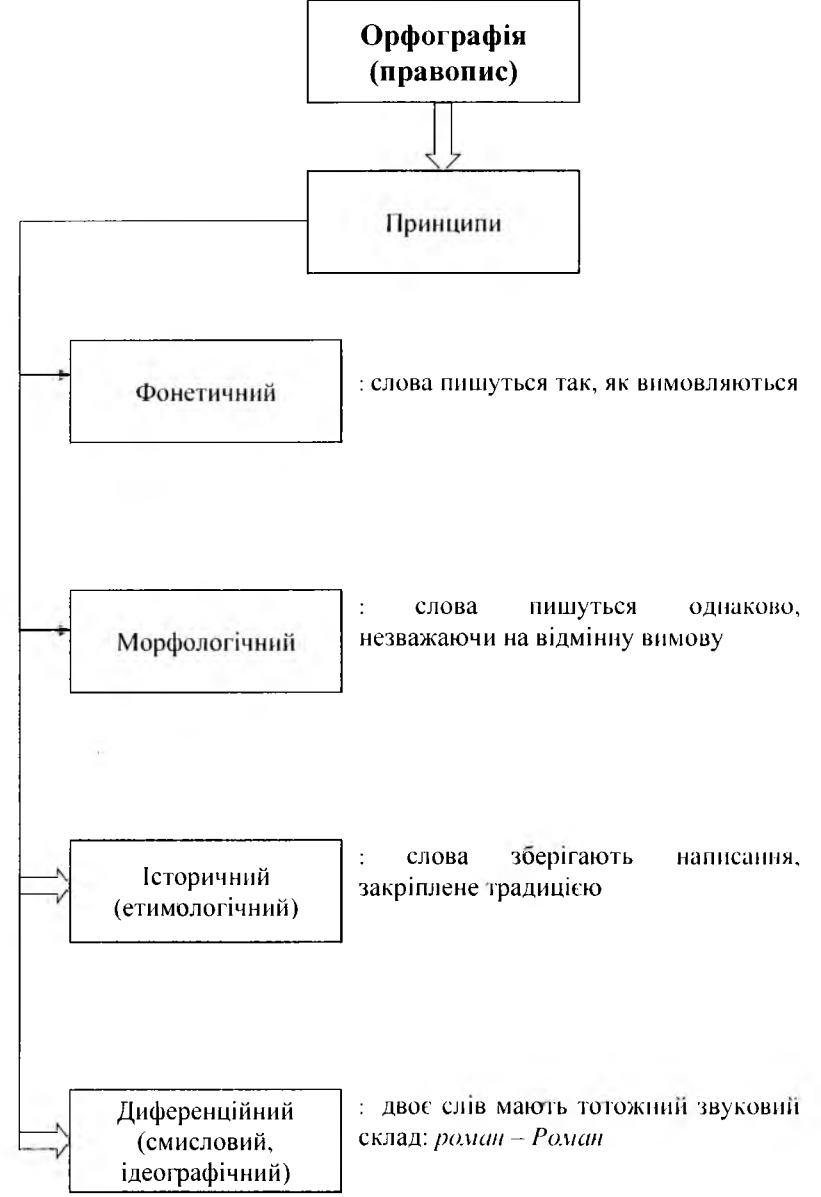
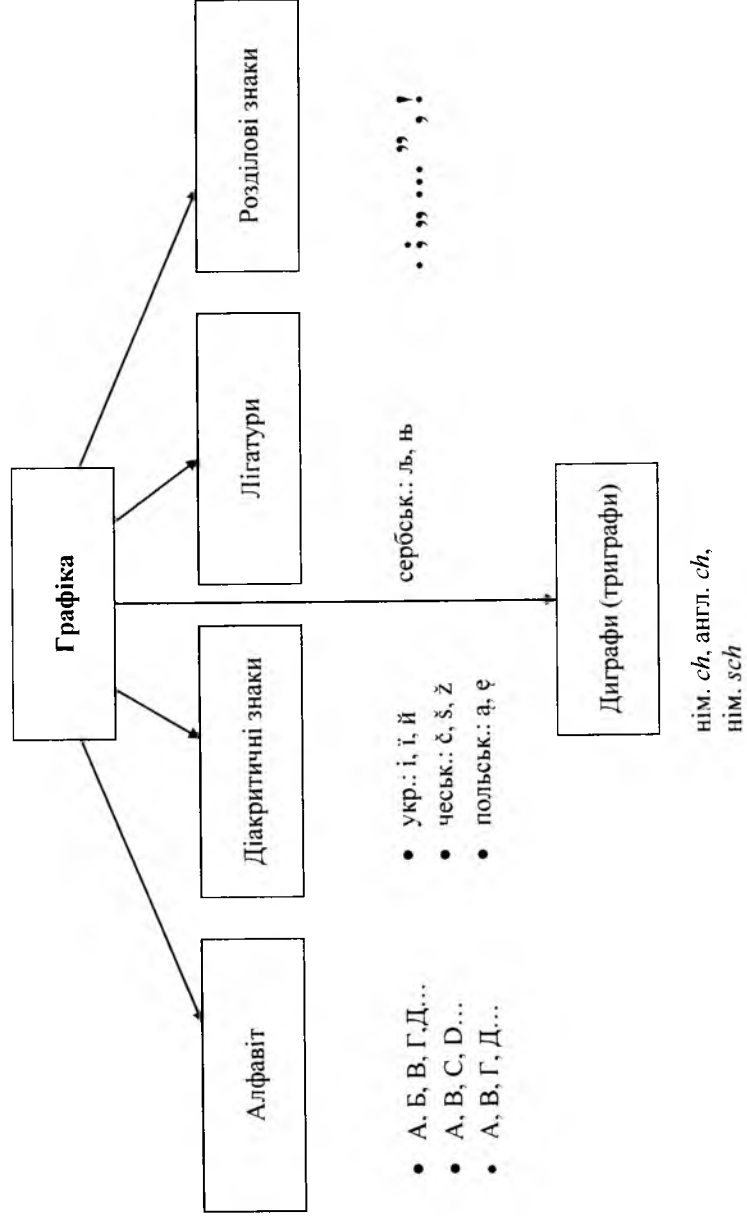
Грамагічні структури речень

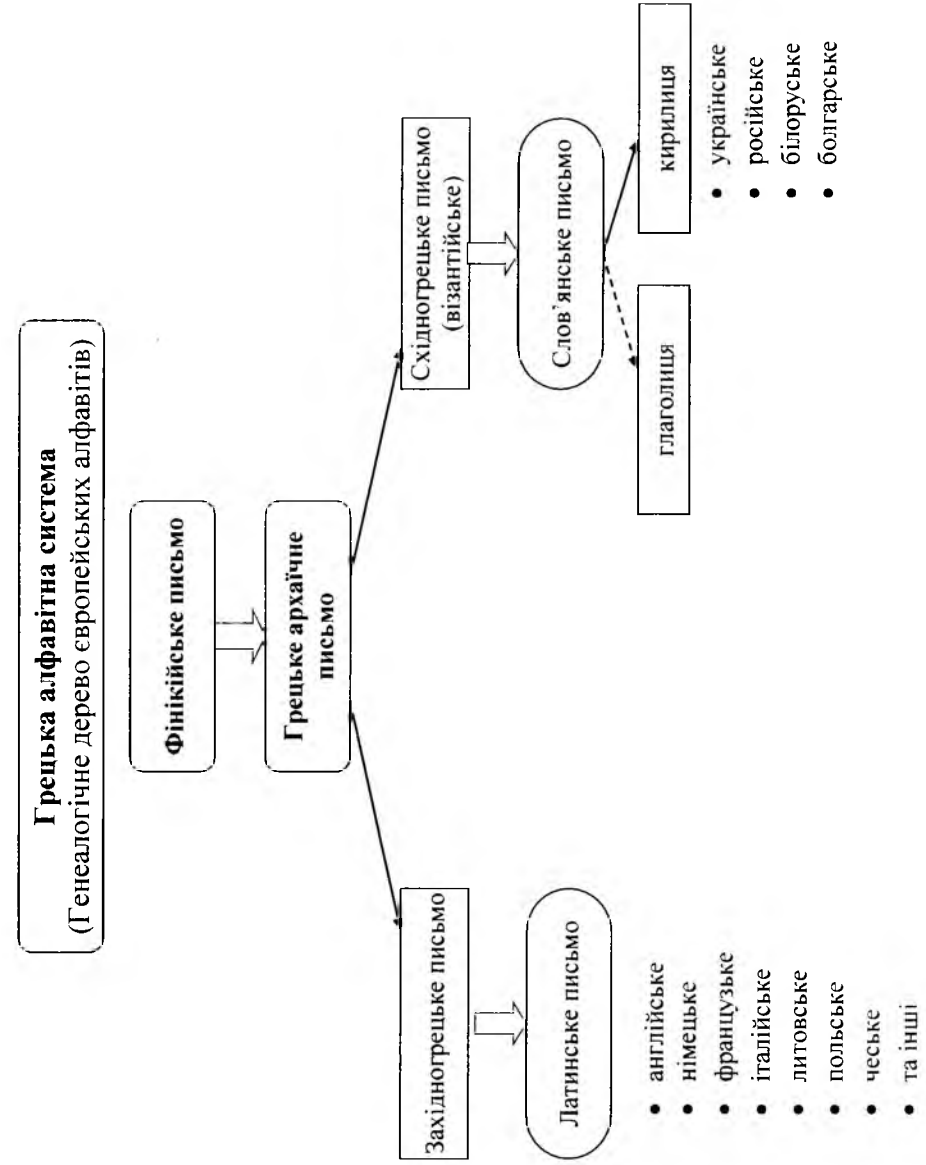
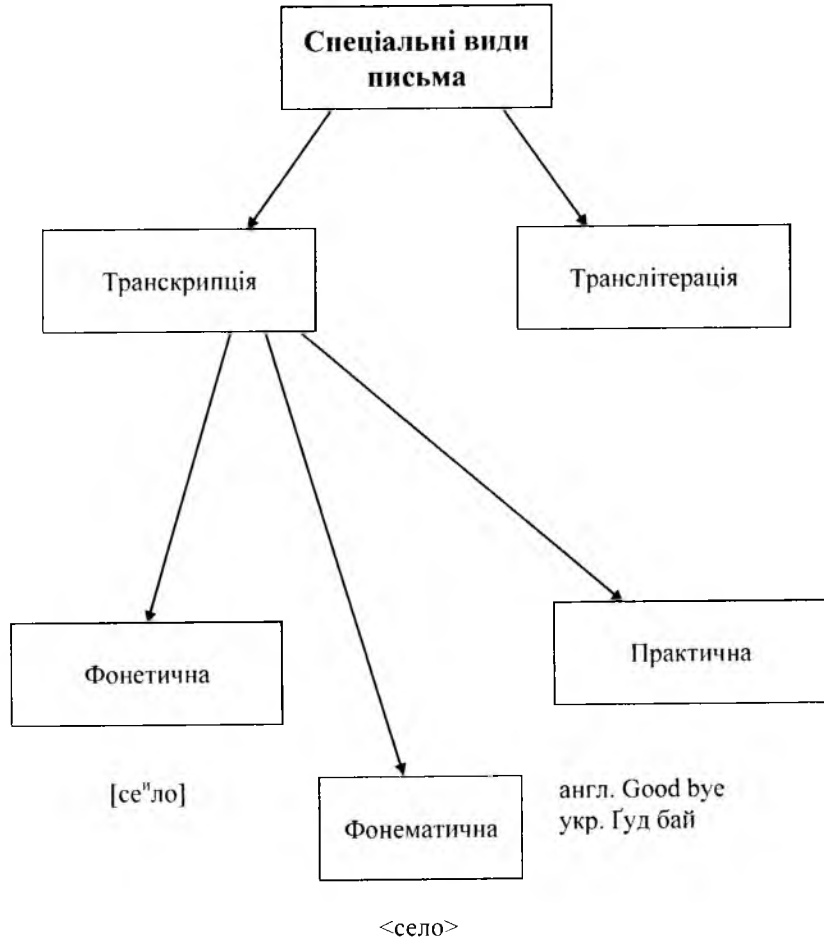

Речення	<i>Студент</i>	<i>читає</i>	<i>книгу</i>	
Структури	Підмет	Присудок	Додаток	Рема
Формально-граматична	Суб'єкт	Предикат	Об'єкт	
Семантична	Тема			
Комунікативна (актуальне членування речення)				

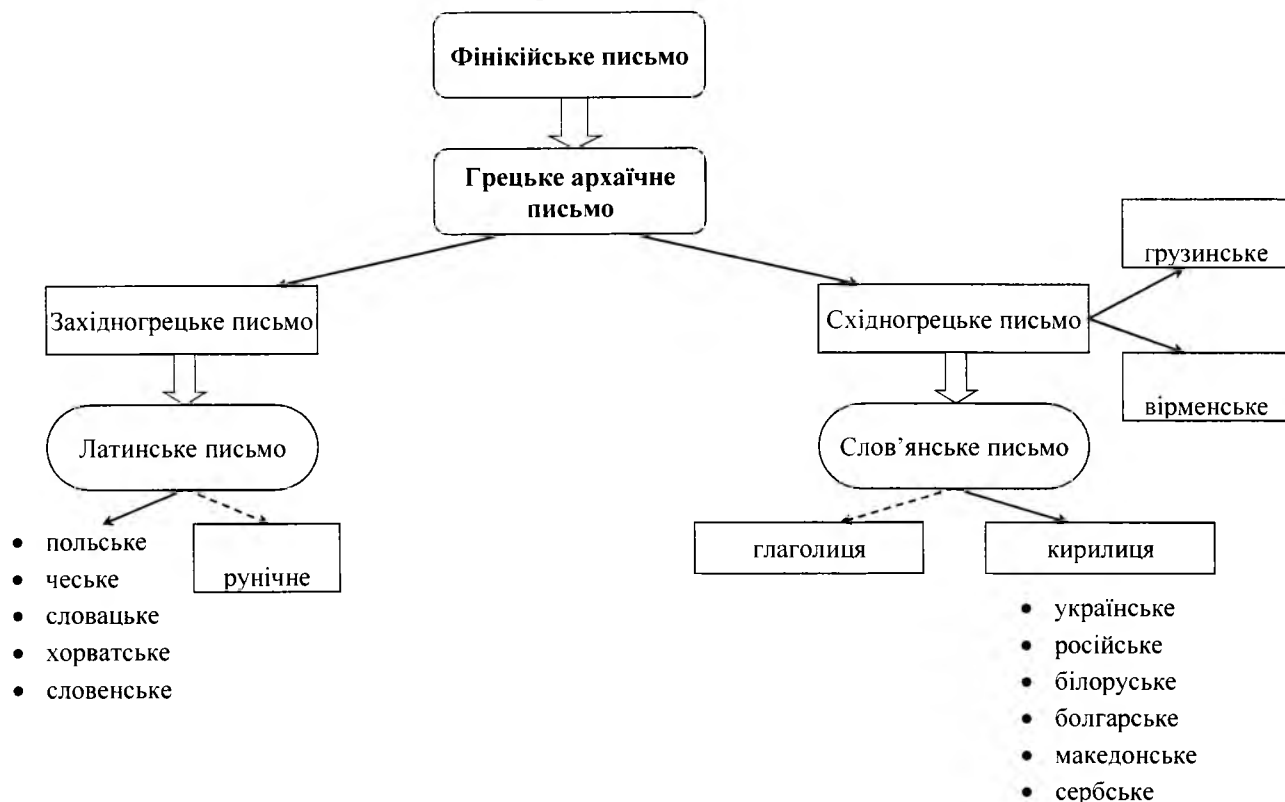

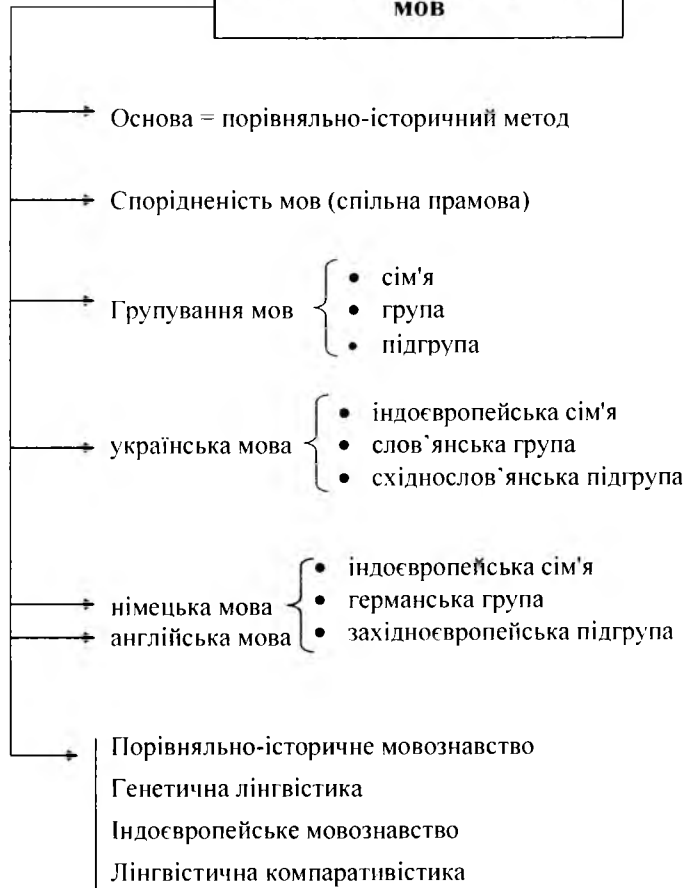
Генеалогічне дерево слов'янських алфавітів

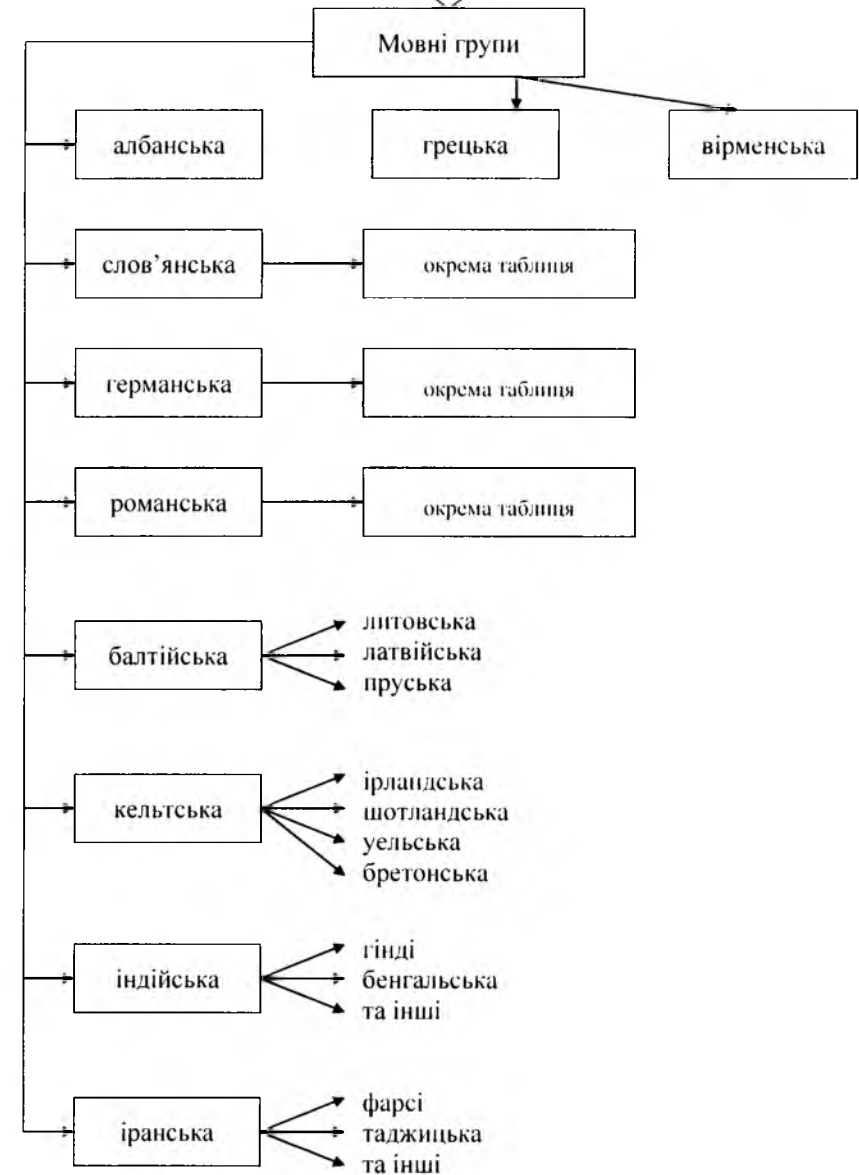
Класифікація мов світу

Класифікація	Критерії	Групування мов	Розділ мовознавства
Генеалогічна	Спорідненість мов	Сім'я, група, підгрупа	Порівняльно-історичне мовознавство
Типологія	Структура слова	Флективні Аглоutinативні Ізолюючі Інкорпоруючі	Типологічне мовознавство
Ареальна	Граматичні подібності за територіальною близькістю	Мовні союзи	Ареальна лінгвістика
Соціолінгвістична	Поширення у світі	Повноетнічні Позатериторіальні	Соціолінгвістика

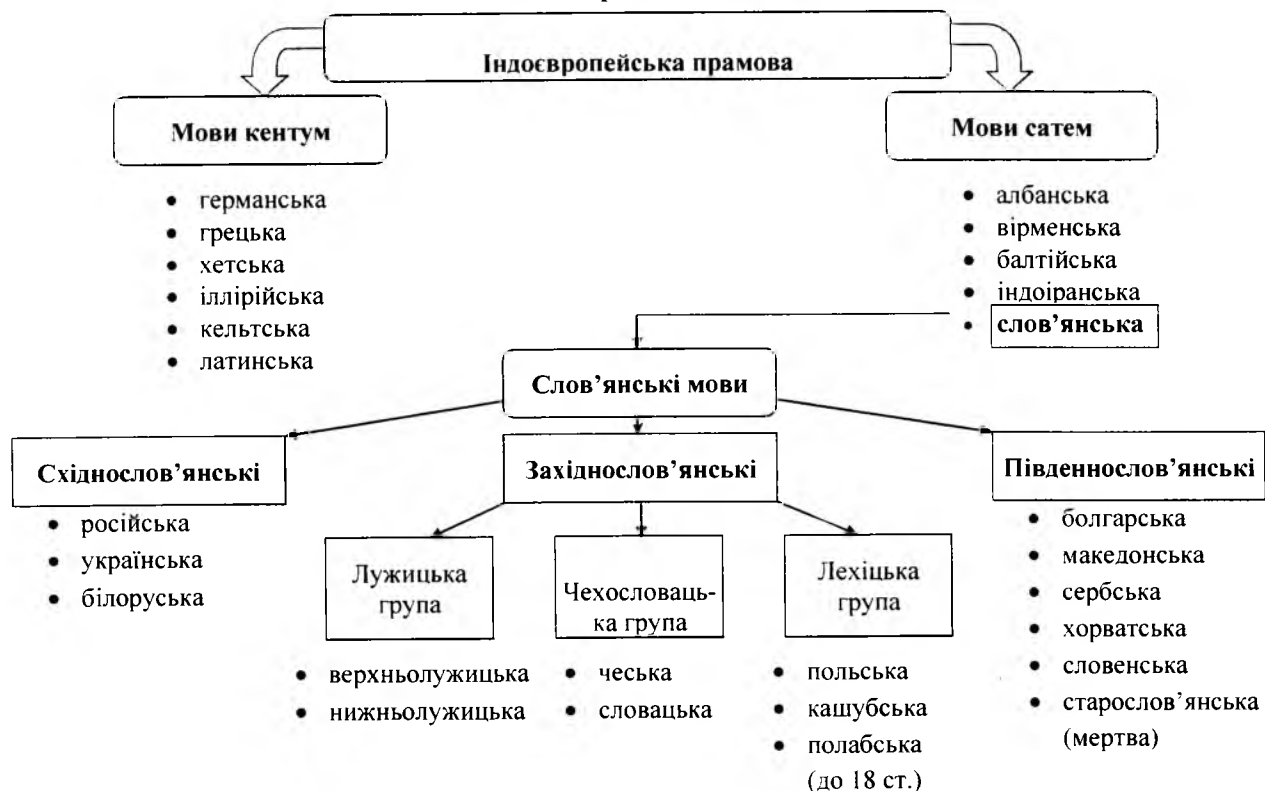
Генеалогічна класифікація мов

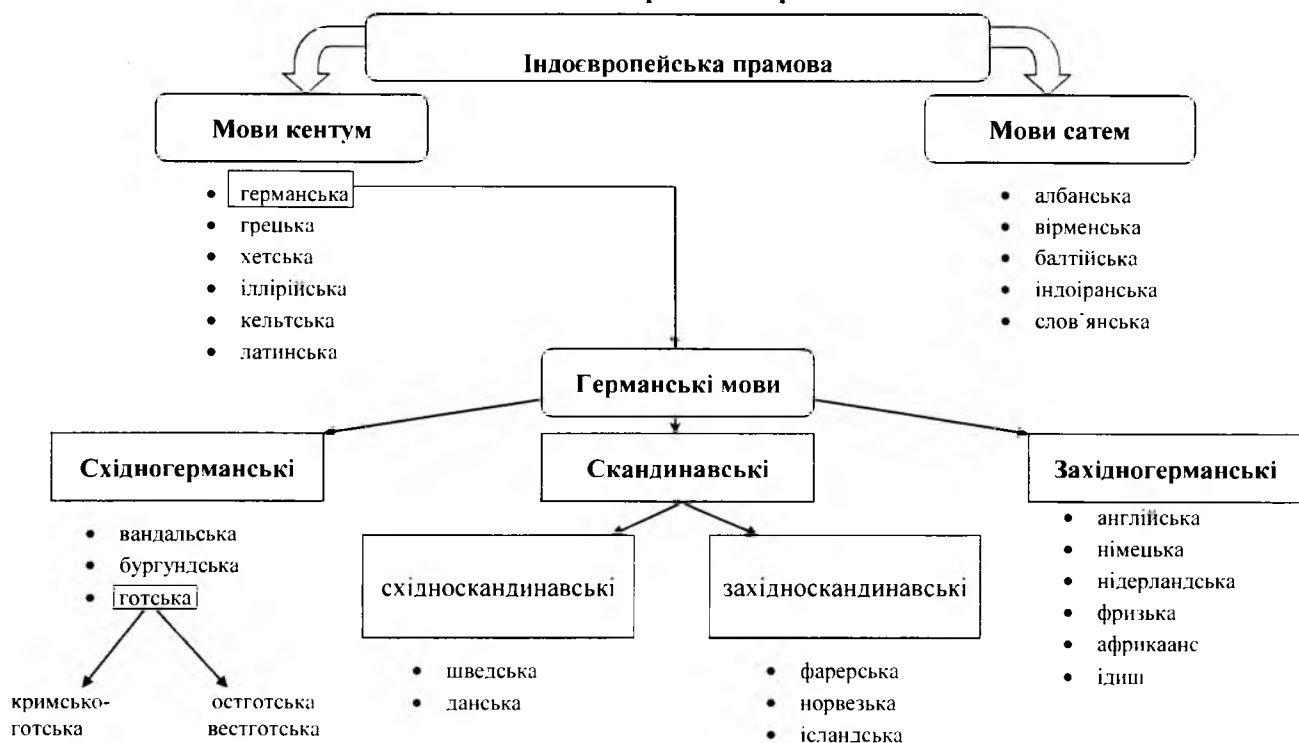
Індоєвропейська мовна сім'я

Генеалогічна класифікація слов'янських мов

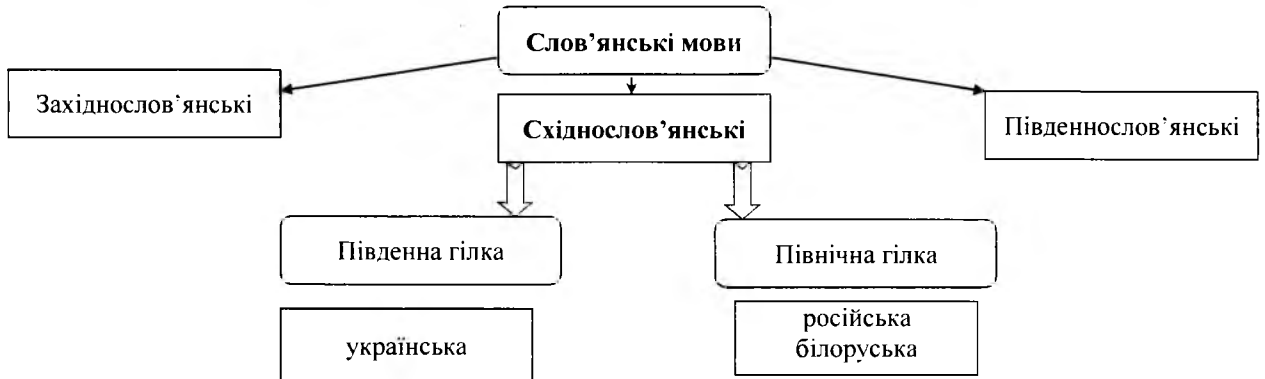

Генеалогічна класифікація германських мов

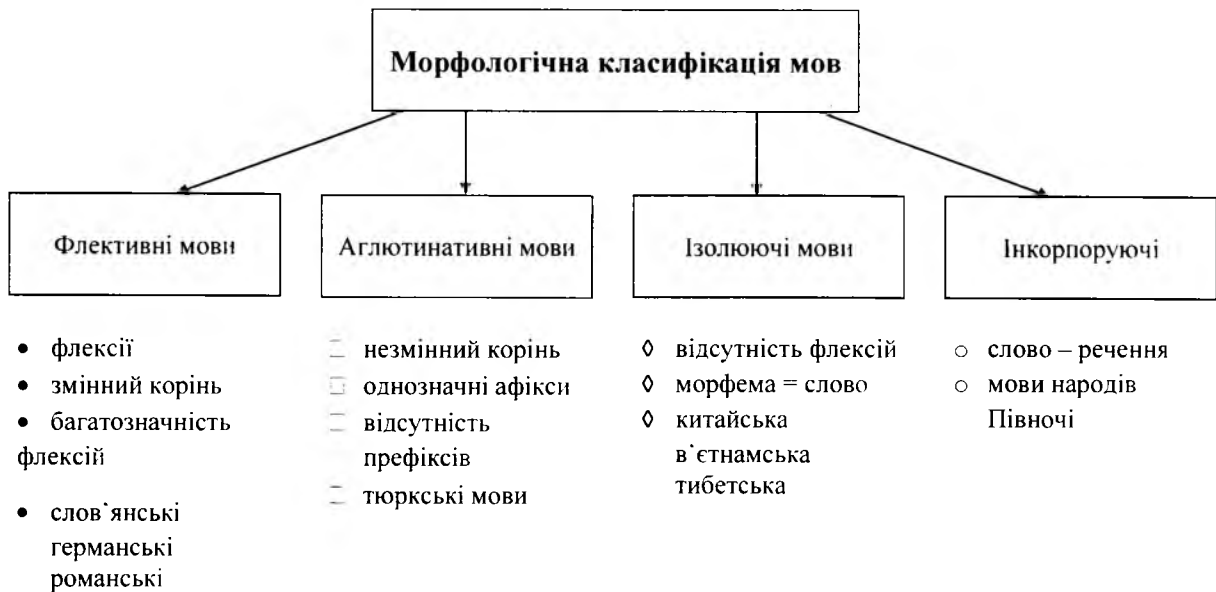
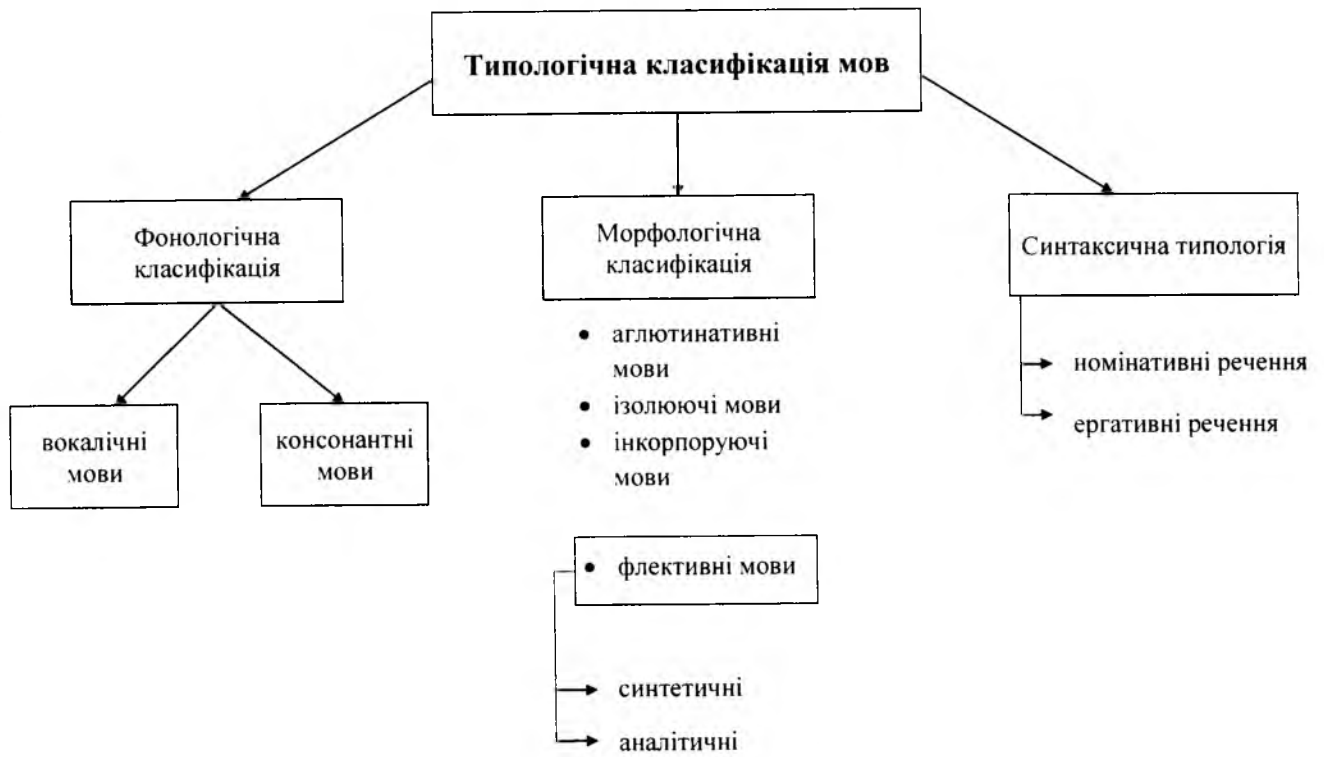

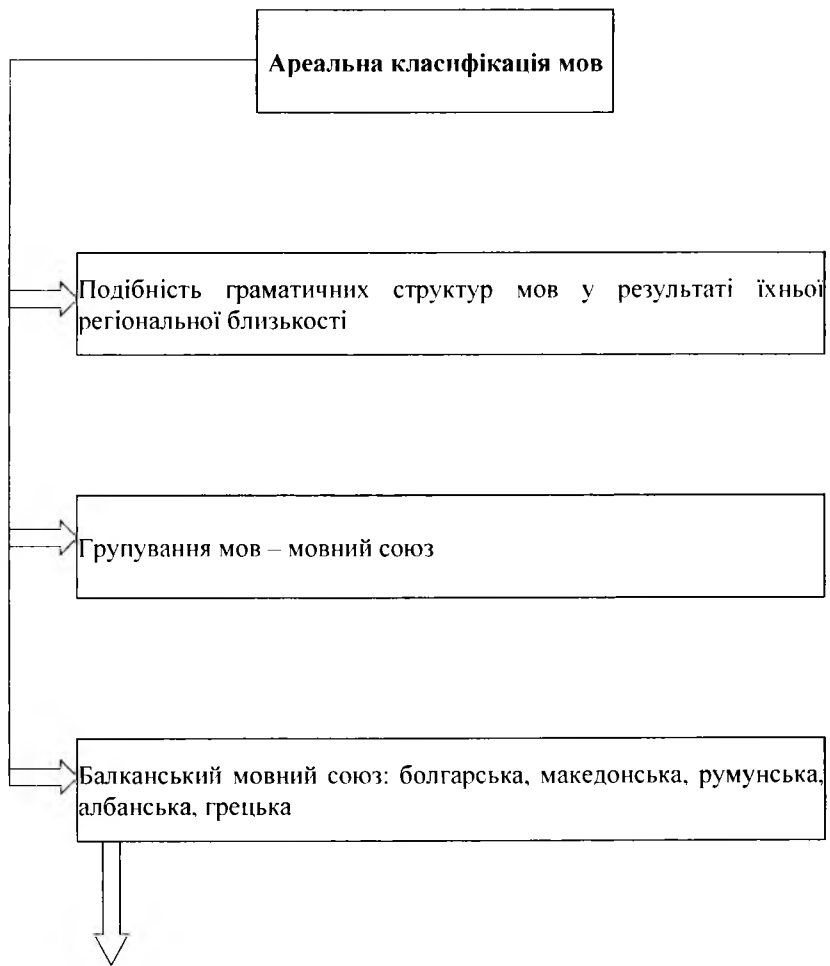

**Генеалогічна класифікація східнослов'янських мов
(за О.Б.Ткаченком)**

Українська мова	Російська і білоруська
М'який [ц'] в кінці слова: <i>місяць, кінець</i>	твердий [ц] в кінці слова: <i>рос. месяц, білор. месяц</i>
Ст. сл. [ѣ]→[і]: <i>хлѣбъ → хліб</i>	<i>рос. хлеб</i> [ѣ]→[е]: <i>хлѣбъ</i> <i>білор. хлеб</i>
дав. відм., чол. рід <i>батьку</i>	<i>рос. отцу</i>
<i>батькові</i>	<i>білор. бацьку</i>
майбутній час <i>читатиму</i>	<i>рос. буду читать</i>
<i>буду читати</i>	<i>білор. буду чытаць</i>

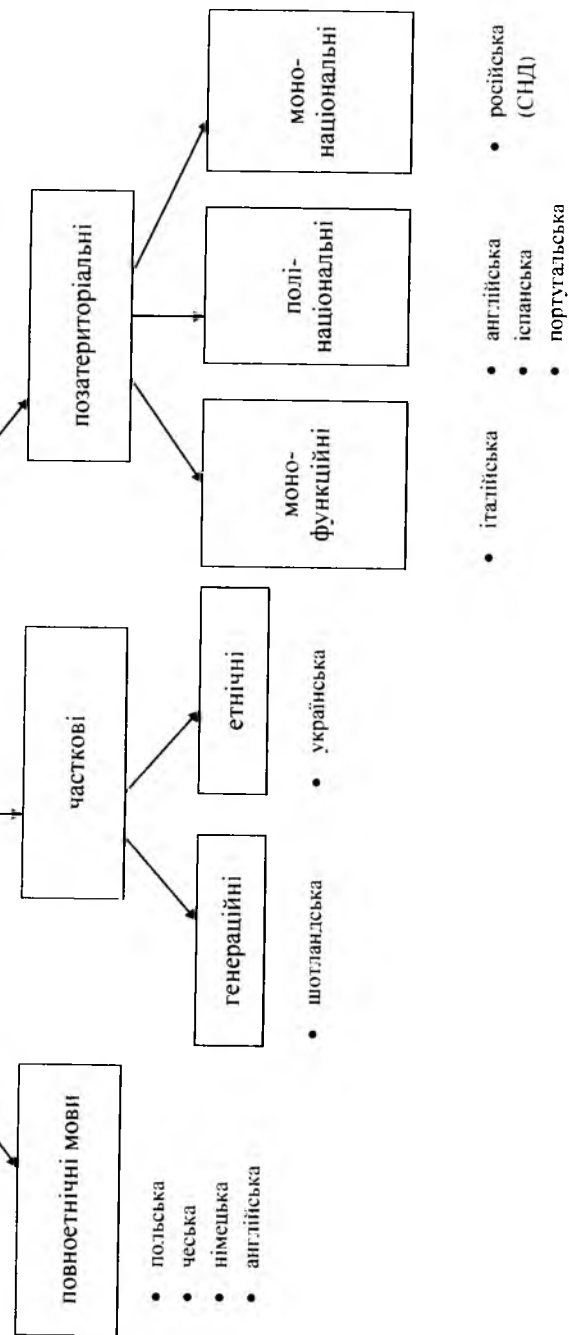

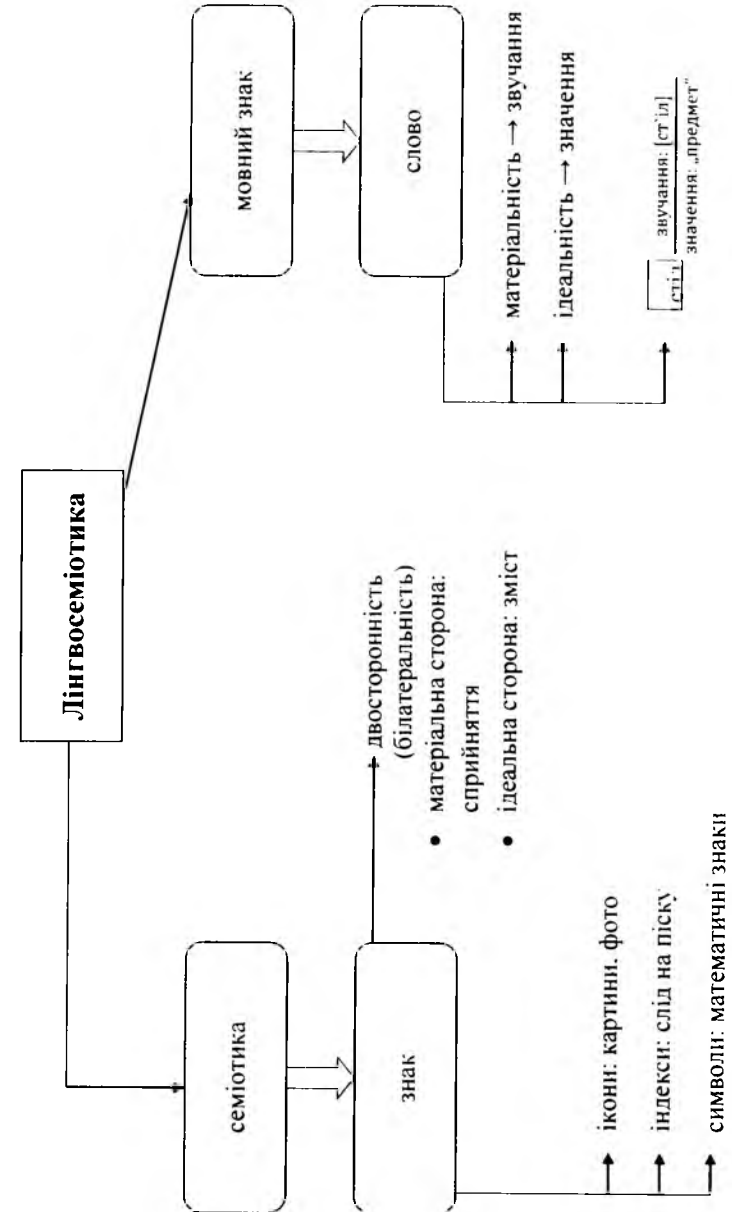

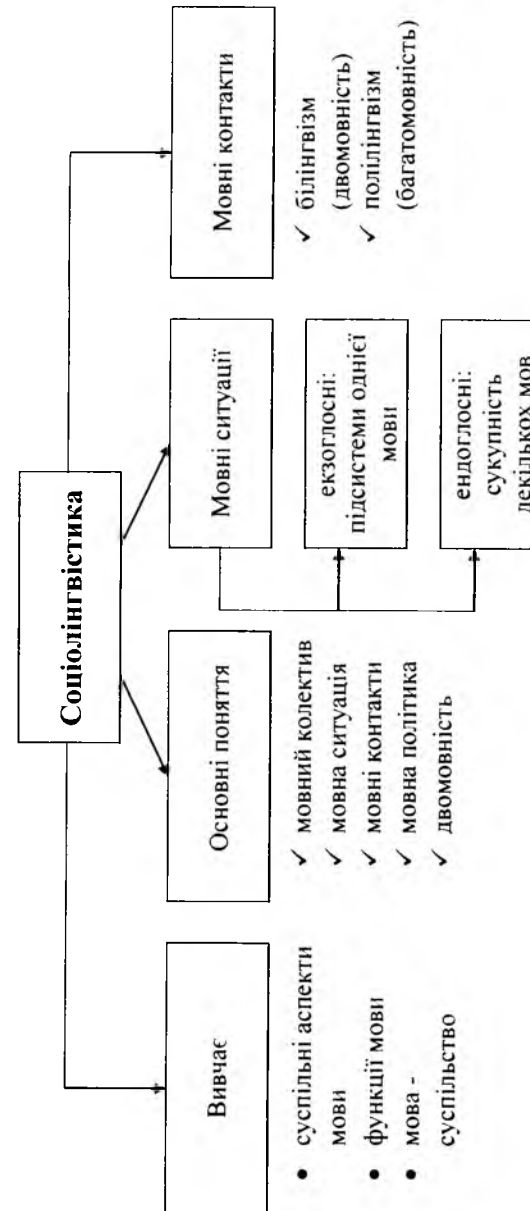
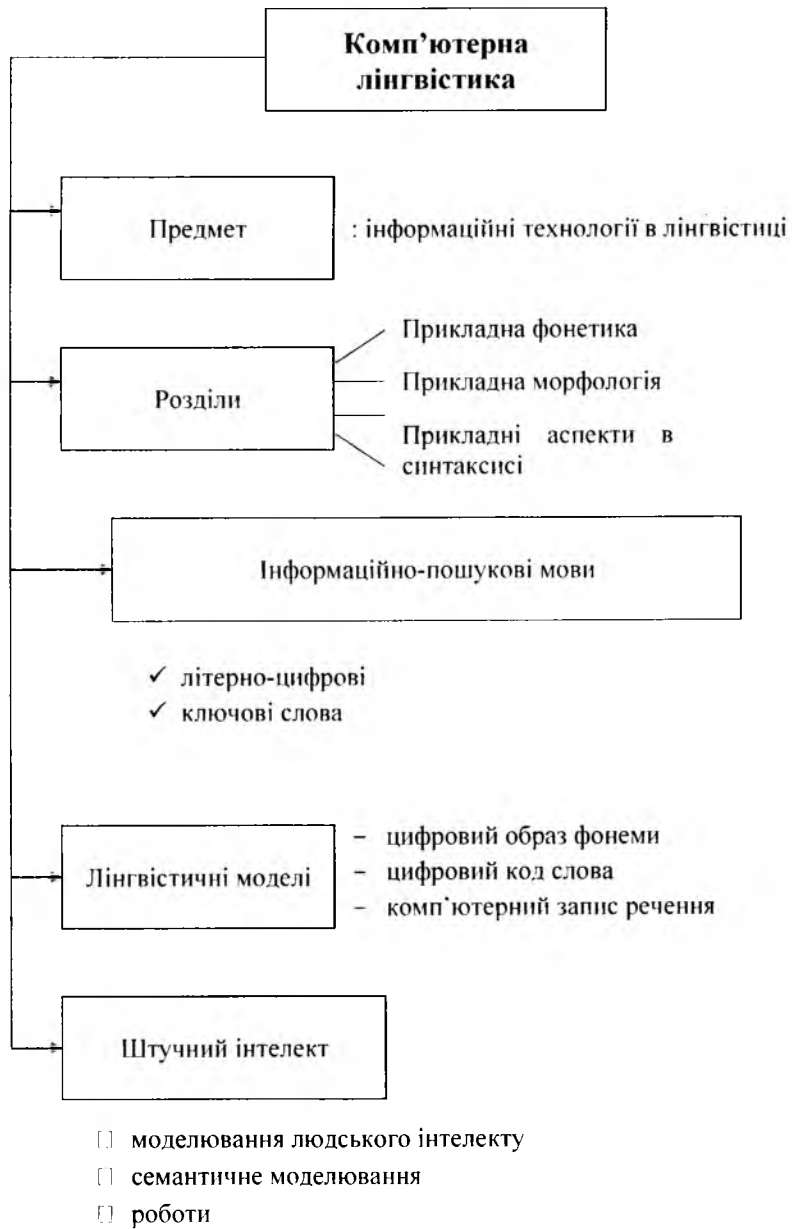
відсутність неозначеної форми дієслова (1 особа теперішнього часу)
 наявність означеного постартикля (аналог означеного артикля в германських і романських мовах)

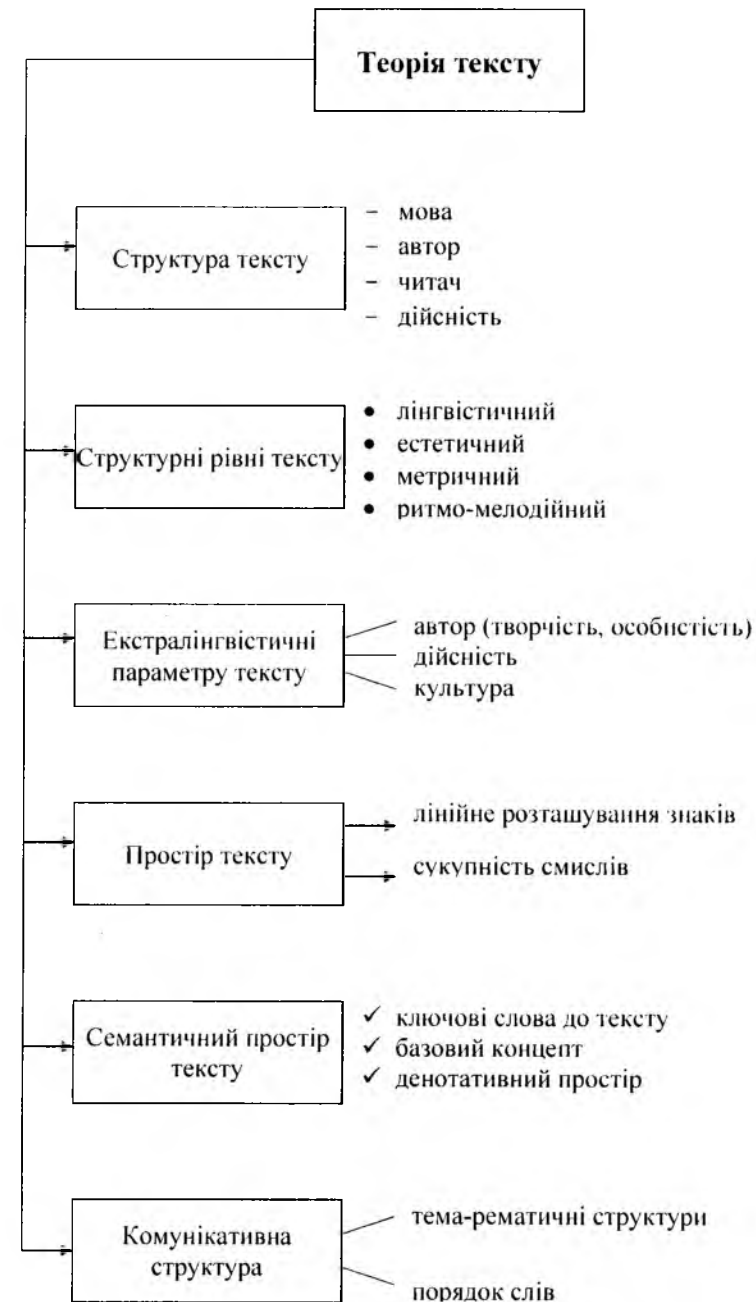
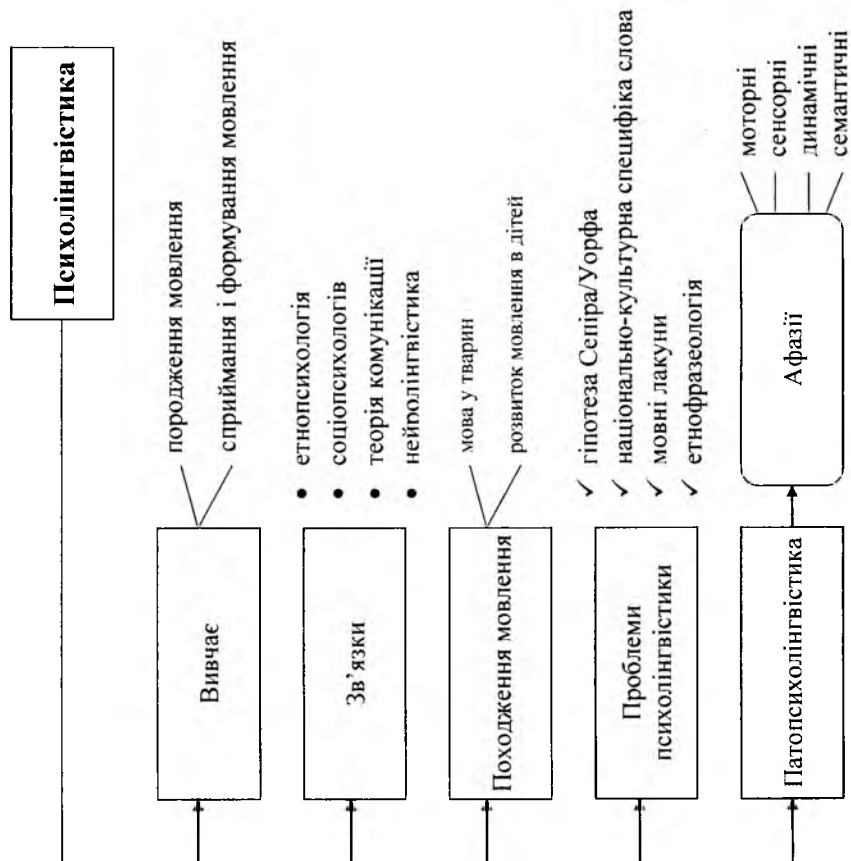
болгарська мова: студент-ът (чол. р.)
 книгата (жін. р.)
 полето (сер. р.)

Соціолінгвістична класифікація мов (О. Ткаченко)

КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

А

Абревіатура – складноскорочене слово, утворене з початкових складів або з перших літер слів: *виш*, *ООН*.

Абревіація – спосіб творення складноскорочених слів (абревіатур) на основі словосполучень.

Адвербіалізація – перехід слів у прислівники: *зимою в нас будуть канікули*.

Ад'сктивація – перехід слів у прикметники: *квітучий сад*.

Акомодація – комбінаторна зміна, що полягає у взаємному пристосуванні звуків.

Актаит – заповнене місце дієслівної валентності.

Актуальне членування речення – членування речення за змістом на дві частини: предмет мовлення (тема) і те, що про нього говориться (рема).

Акустика – розділ фізики, що вивчає звуки.

Акцентологія – розділ мовознавства, що вивчає наголос, його функції та типи.

Алолекс – варіант лексеми.

Аломорф – варіант морфеми.

Алофон – варіант фонemi.

Алфавіт – сукупність букв, розташованих у певному порядку.

Аналітична форма – форма слова, в якій лексичне і граматичне значення виражені різними словами: *найбільш цікавий, буду писати, читав би*.

Аналогія – подібність.

Антоніми – слова, протилежні за значенням: *білий – чорний, далеко – близько*.

Антропоніміка – розділ мовознавства, що вивчає власні назви людей.

Арготизми – спеціальні слова й вирази, типові для якогось соціального прошарку і вживані з метою засекречення спілкування.

Артикуляція – робота мовних органів, спрямована на творення звука, вимова звука.

Архаїзм – застаріле слово, яке вийшло з активного вжитку у зв'язку з тим, що замінювалося іншим словом: *ланіти* (щоки), *шуйця* (ліва рука).

Асиміляція – комбінаторна зміна, що полягає в уподібненні звуків.

Атрибут – означення.

Афікс – службова морфема, приєднана до кореня.

Афіксація – синтетичний засіб вираження граматичних значень слів за допомогою афіксів.

Африката – злитий звук (*укр. [дз], [дж], [ч], [ц]*).

Б

Білінгвізм – двомовність.

В

Валентність – здатність слів сполучатися між собою.

Варваризм – слова з особливо виразним забарвленням іноземності.

Висота звука – акустична властивість звука, що залежить від частоти коливань за одиницю часу.

Витримка, або **кульмінація** – центральна фаза в артикуляції звука, положення органів мовлення в момент вимовляння звука.

Вібрант – дрижачий звук, напр., *укр. [p]*.

Відступ, або **рекурсія** – остання фаза в артикуляції звука, повернення органів мовлення у вихідне положення.

Вокалізм – система голосних звуків певної мови.

Волапюк – одна зі штучних міжнародних мов.

Г

Ганологія – комбінаторна звукова зміна, що полягає у викиданні зі слова одного з двох однакових складів (*трагікомедія, мінералогія, рос. знаменосец*).

Генеалогічна класифікація мов – поділ мов світу на мовні сім'ї, групи та підгрупи за спільністю їх походження.

Гідроніміка – розділ мовознавства, що вивчає власні назви водних басейнів.

Гіперонім – родова назва (*дерева – ясен, дуб, клен*).

Гіпонім – видова назва (*дерева – ясен, дуб, клен*).

Грамматика – розділ мовознавства, що вивчає граматичну будову мови.

Грамматична форма – єдність граматичного значення і засобу його вираження.

Грамматичне значення – сукупність різнотипних частковокатегоріальних значень.

Графіка – 1) сукупність усіх засобів письма; 2) розділ мовознавства, що вивчає засоби письма.

Д

Двоїна – форма числа відмінюваних та дієвідмінюваних слів, яка вживається в деяких мовах на означення двох осіб чи предметів і протиставляється однині та множині.

Дериватологія – розділ мовознавства, який вивчає способи й засоби словотворення; словотвір.

Декореляція – зміна морфемного складу слова, що полягає у зміні статусу, ролі морфеми у слові.

Дивергенція – розходження споріднених мов унаслідок особливих соціально-історичних умов.

Дисиміляція – комбінаторна зміна, що полягає в розподібненні звуків.

Диференціальна ознака – ознака фонему, за якою розрізняють значення слів чи морфем.

Дифтонг – поєднання двох голосних в одному складі.

Діакритичні знаки – надрядкові та підрядкові значки, які використовуються у фонетичній транскрипції.

Діалектизм – слово, вживання якого обмежене певною територією.

Діахронія – 1) історичний розвиток мови; 2) аспект дослідження мови в часі, в її історичному розвитку.

Дисреза – комбінаторна зміна, що полягає у випаданні звука зі слова: *честь* – *чесний*.

Домінанта – стрижневе слово в синонімічному ряду.

Е

Евфемізм – слово, що прийшло на зміну табу: *говорити неправду* – *брехати*.

Екзотизми – слова, які позначають властиві іншим народам чи часам поняття: *корида*, *ікебана*, *лорд*.

Екскурсія, або **приступ** – початкова фаза в артикуляції звука, підготовка органів мовлення до вимови звука.

Епантіосемія – розвиток у слові протилежних значень; внутрішньослівна антонімія: *прослухати* – почути і недочути; *позицити* – дати і взяти.

Епентеза – комбінаторна зміна, що полягає у вставці звука у слово.

Есперанто – найпоширеніша штучна міжнародна мова.

Етимологія – розділ мовознавства, що вивчає походження слів.

Ж

Жаргонізм – слово, властиве розмовній мові людей, пов'язаних певною спільністю інтересів: *вікно* (вільна пара), *екватор* (половина навчання), *плавати* (поверхово знати навчальний матеріал).

З

Зооніміка – розділ мовознавства, що вивчає власні назви тварин.

І

Ідеографія – письмо графічними знаками, що позначають поняття.

Ідіома – фразеологічне зрощення.

Ісрогліф – ідеографічні знаки, у зображенні яких зберігається деяка символічна подібність із зображуваними предметами.

Інтегральна ознака – ознака фонему, яка не впливає на розрізнення значень слів чи морфем.

Інтер'єктивіація – перехід слів у вигуки: *Божє, яка Ви розумна!*

Інтернаціоналізми – слова, поширені в більшості мов світу: *нація*, *бюро*, *університет*, *декрет*.

Інтерфікс – 1) афікс, що з'єднує корені: *землемір*, *пароплав*; 2) елементи, так звані «прокладки» між коренем і суфіксом, що використовуються з метою уникнення незручних для вимови звукових збігів чи фонетичних чергувань: *шосейний*, *ялтинський*, *республіканський*.

Інфікс – афікс, що стоїть усередині кореня.

Інфінітив – неозначена форма дієслова: *писати*, *сидіти*.

Історизм – застаріле слово, що вийшло з активного вжитку у зв'язку зі зникненням позначуваного ним поняття: *кріпак*, *пацієнта*.

К

Калька – запозичення слів або фраз шляхом буквального, поморфемного перекладу їх.

Керування – тип підрядного зв'язку слів у словосполученні, за якого головне слово вимагає від залежного певної форми: *читати книгу, дивитися через вікно*.

Комунікація – спілкування.

Консонантизм – сукупність приголосних звуків певної мови.

Конфікс, або **циркумфікс** – афікс, який складається з двох частин, що стоять перед і після кореня; в українській мові це засіб префіксально-суфіксального способу словотворення: *постудеитськи, пролісок*.

Кульмінація, або **витримка** – центральна фаза в артикуляції звука, положення органів мовлення в момент вимовлення звука.

Л

Лабіалізація – огублення.

Лексика – словниковий склад мови.

Лексикографія – розділ мовознавства, що вивчає теорію і практику укладання словників.

Лексикологія – розділ мовознавства, що вивчає слово, словниковий склад мови.

Лінгвістика – наука про мову, мовознавство.

М

Мертві мови – це мови, що вийшли з ужитку й не функціонують у природній формі та засвідчені тільки в писемних пам'ятках.

Метафора – тип переносного значення при якому назва з одного предмета переноситься на інший на основі подібності: *сонце сміється, вітер з гасм розмовляє*.

Метатеза – комбінаторна зміна, що полягає у перестановці складів чи звуків у слові: *ведмідь – медвідь*, укр. *долоня* – рос. *ладонь*, укр. *суворий* – рос. *суровий*.

Метонімія – тип переносного значення, при якому назва з одного предмета переноситься на інший на основі суміжності: *читати Шевченка, уважна аудиторія*.

Мислення – процес відображення мозком людини предметів та явищ навколишньої дійсності; воно буває вербальним, тобто словесним, та невербальним – несловесним.

Мовлення – конкретно застосована мова, засоби спілкування в їх реалізації.

Моногенез – вчення про походження всіх мов світу від однієї мови.

Моносемія – явище однозначності слова.

Морфема – найменша значуща частина слова.

Морфеміка – розділ мовознавства, який вивчає типи її структуру морфем.

Морфологія – розділ мовознавства, що вивчає граматичні властивості слова.

Морфонологія – розділ мовознавства, що вивчає фонетичні явища на морфемному шві.

Н

Наголос – виділення в мовленні певної одиниці за допомогою фонетичних засобів.

Назальність – носовий призвук під час вимови звука.

Неологізм – нове слово, що з'являється в мові.

Номінація – найменування.

Нумералізація – перехід слів у числівники: *море радості, океан любові*.

О

Оказіоналізм – індивідуально-авторський неологізм, який залишається феноменом мовлення.

Омографи – слова, однакові за написанням, але різні за звучанням і значенням: *дорога – дорога, замок – замок, атлас – атлас*.

Омоніми – слова, однакові за написанням і звучанням, але різні за значенням: *коса, бал*.

Омофони – слова, однакові за звучанням, але різні за написанням і значенням: *(на)зустріч, гриби – греби, Надія – надія*.

Омоформи – слова, що збігаються за написанням і звучанням в одній граматичній формі: *три* (числівник, дієслово), *мила* (іменник, прикметник, дієслово).

Ономастика – розділ мовознавства, що вивчає власні назви, їх відмінність від загальних.

Опущення – зміна морфемної будови слова, що полягає у злитті в одну морфему двох або декількох морфем.

Орфографія – розділ мовознавства, що вивчає правильне написання слів; правопис.

Орфоенія – розділ мовознавства, що вивчає правильну вимову звукосполучень та слів.

П

Палаталізація – пом'якшення приголосних у певних фонетичних позиціях унаслідок додаткового підняття середини спинки язика до піднебіння.

Паралінгвістика – розділ мовознавства, що вивчає невербальні засоби спілкування (міміку, жести).

Пароніми – слова, близькі за звучанням, але різні за значенням: *ділянка* – *дільниця*, *громадський* – *громадянський*, *ефектний* – *ефективний*.

Партикуляція – перехід слів у частки: *Давайте підемо до бібліотеки*; *Сиджу собі та й думаю..*

Перерозклад – зміна морфемної будови слова, що полягає в перерозподілі меж між морфемами при збереженні їх кількості.

Піктографія – малюнкове письмо.

Полігенез – вчення, пов'язане з ідеєю декількох різних центрів походження людини і відповідно різних мов.

Полісемія – явище багатозначності слова.

Поліфтонг – поєднання кількох голосних в одному складі.

Постфікс – 1) афікс, який стоїть після закінчення: *вмивався*, *домовились*; 2) афікси, які розташовані після закінчення (суфікси, флексії і власне постфікси).

Предикат – присудок.

Препозиціоналізація – перехід слів у прийменники.

Префікс – афікс, що стоїть перед коренем і служить для утворення нових слів та форм слів: *дописати*, *перечитати*.

Прилягання – тип підрядного зв'язку слів у словосполученні, при якому залежне слово є незмінним: *вчитися відмінно*, *голосно розмовляти*, *відповідати сидячи*.

Приступ, або **екскурсія** – перша фаза в артикуляції звука, підготовка органів мовлення до вимови звука.

Прономіналізація – перехід слів у займенники.

Протеза – позиційна зміна, пов'язана з приставлянням звука на початку слова: *Анна* – *Ганна*.

Пуризм – тенденція цілеспрямованого усунення з мови всіх іншомовних слів.

Р

Редеривація – творення нового слова за допомогою відкидання значущих частин.

Редукація – позиційна звукова зміна, що полягає у скороченні артикуляції ненаголошеного голосного.

Редуплікація – синтетичний засіб вираження граматичного значення, що полягає у повторенні основ слів чи цілих слів.

Рекурсія, або **відступ** – остання фаза в артикуляції звука, повернення органів мовлення у вихідне положення.

Рема – частина висловлювання, у якій повідомляється щось нове.

С

Сема – найменший компонент значення.

Семастика – значення.

Семасіологія – розділ мовознавства, що вивчає значення мовних знаків.

Семіотика – наука про знаки.

Синекдоха – тип переносного значення, при якому назва частини предмета переноситься на ціле і навпаки: *сім'я складається з п'яти ротів*; *ноги мосі тут більше не буде*.

Синоніми – слова, однакові або подібні за значенням, але різні за написанням і звучанням: *сміливий*, *мужній*, *хоробрий*, *відважний*.

Синтаксис – розділ мовознавства, що вивчає словосполучення та речення.

Синхронія – 1) стан мови в певний момент її розвитку, в певну епоху; 2) аспект вивчення мови на певному етапі.

Система мови – сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених мовних одиниць і категорій.

Сім'я мов – сукупність споріднених мов, об'єднаних спільністю походження.

Словосполучення – два чи більше повнозначних слова, поєднаних підрядним зв'язком.

Словотвір – 1) система словотвірних засобів і категорій; 2) розділ мовознавства про способи і засоби творення слів.

Стилістика – розділ мовознавства, що вивчає функціональні стилі мови.

Структура мови – сукупність різнотипних взаємопов'язаних елементів.

Суб'єкт – підмет.

Субстантиваци́я – перехід слів у іменники: *паречені, молоді, черговий*.

Субстрат – залишки переможеної мови у структурі мови-переможниці.

Суперстрат – залишки мови-переможниці у структурі переможеної мови.

Суплетивізм – синтетичний засіб вираження граматичного значення слів, що полягає в утворенні форм слова від різних коренів: *великий – більший, гарно – краще, я – мене, брати – взяти*.

Суфікс – афікс, що стоїть після кореня чи іншого суфікса та служить для утворення нових слів чи форм слів: *маленький, яскравість*.

Т

Табу – заборонені слова.

Такт – сукупність складів, об'єднаних одним наголосом, фонетичне слово.

Тема – вихідна частина висловлювання (дане, відоме).

Топоніміка – розділ мовознавства, що вивчає власні географічні назви.

Транскрипція – спосіб запису усного мовлення з метою найточнішої передачі вимови.

Транслітерація – передача тексту однієї мови графічними засобами іншої.

Трансфікс – афікс, який складається з кількох частин і перериває корінь у кількох місцях.

Трифтонг – поєднання трьох голосних у одному складі.

У

Узгодження – тип підрядного зв'язку слів у словосполученні, при якому залежне слово узгоджується з головним у роді, числі та відмінку: *цікавий співрозмовник, мій зошит*.

Уніфікс – унікальний афікс: *попадя*.

Ускладнення – зміна морфемного складу слова, при якій відбувається процес морфемного подрібнення основи слова: з однієї морфемі вичленовуються дві чи кілька морфем.

Ф

Флексія – закінчення, змінний афікс, що стоїть у кінці слова і служить для зв'язку слів у словосполученні та реченні.

Фонема – мінімальна звукова одиниця мови, яка служить для розпізнавання й розрізнення морфем та слів.

Фонетика – наука, що вивчає звуки.

Фонологічна система – система фонем певної мови.

Фонологія – розділ мовознавчої науки, що вивчає фонему.

Фразеологізм – стійке сполучення слів: *бити байдики, заварити кашу*.

Фразеологія – наука про стійкі сполучення слів.

Ц

Циркумфікс, або **конфікс** – афікс, що складається з двох частин, які стоять перед коренем та після нього.

ЛІТЕРАТУРА

- Бевзенко С.П. Вступ до мовознавства: Короткий нарис / С.П.Бевзенко. – К. : Вища школа, 2006. – 143 с.
- Білецький А.О. Про мову і мовознавство / А.О.Білецький. – К. : АртЕк, 1997. – 224 с.
- Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов / за ред. О.С.Мельничука. – К., 1966. – 595 с.
- Дорошенко С.І., Дудик П.С. Вступ до мовознавства / С.І.Дорошенко, П.С.Дудик. – К., 1974.
- Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства / Ю.О.Карпенко. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2006. – 336 с.
- Ковалик І.І. Мова і мовлення та форми їх існування / Іван Ковалик // Ковалик І.І. Питання українського і слов'янського мовознавства. Вибрані праці. Частина II / Упорядник З.Терлак. – Львів – Івано-Франківськ, 2008. – С. 116-126.
- Кочерган М.П. Вступ до мовознавства / М.П.Кочерган. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2000. – 368 с.
- Мельничук О.С. Мова як суспільне явище і як предмет сучасного мовознавства / О.С.Мельничук // Мовознавство. – 1997. – № 2-3. – С. 3-19.
- Ющук І.П. Лекції зі вступу до мовознавства : навчальний посібник / І.П.Ющук. – К. : Вид. Міжнар. інституту лінгвістики і права, 1995.
- Головин Б.Н. Введение в языкознание / Б.Н.Головин. – М., 1983.
- Кодухов В.И. Введение в языкознание / В.И.Кодухов. – М. : Просвещение, 1979. – 351 с.
- Маслов Ю.С. Введение в языкознание / Ю.С.Маслов. – М., 1987.
- Реформатский А.А. Введение в языковедение / А.А.Реформатский. – М., 1967.

Словники:

- Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів / Д.І.Ганич, І.С.Олійник. – К., 1985.
- Голянич М.І. Словник лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія / Голянич М.І., Стефурак Р.І., Бабій І.О.

; за редакцією М.І.Голянич. – Івано-Франківськ : Сімик, 2011. – 272 с.

- Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2010. – 844 с.
- Українська мова. Енциклопедія. – К. : Українська енциклопедія, 2004. – 822 с.
- Українська мова. Енциклопедія / За редакцією І.В.Муромцева. – К. : Видавництво «Майстер-клас», 2011. – 400 с.
- Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С.Ахманова. – М., 1966.
- Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. редактор В.Н.Ярцева. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.

НБ ПНУС

801980

Формат паперу і частка аркуша 60×90 1/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 6.37. Наклад 300 прим. Зам. 8583

Друкарня - Фоліант
76000, м. Івано-Франківськ
вул. Старозамкова, 2
www.foliant.if.ua
e-mail: foliant.drukarnja@gmail.com
тел.-факс: +38(0342) 50-21-65

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи Серія ІФ № 24